

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 25 maj 1943 kl. 11 f. m.

Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande i anledning av motioner angående tillsättande av speciella organ för ekonomisk fredsberedskap, om utredning av de ekonomiska och sociala efterkrigsproblemen och om tillsättande av ett auktoritativt organ för ekonomisk och social försvarsberedskap.

I en inom andra kammaren väckt och till dess andra tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 9, har herr Nilsson i Stockholm *m. fl.* hemställt,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära tillsättande av speciella organ för ekonomisk fredsberedskap,

dels ett sådant med uppgift att rent principiellt ange de allmänna riktlinjerna för de åtgärder av ekonomisk och näringspolitisk art, som böra tillgripas i samband med näringslivets omställning för fredsproduktion och

dels ett organ med uppgift att ange vägarna för hur dessa praktiskt skola omsättas i verkligheten och naturligt inlänkas i den redan befintliga produktionsprocessen.

I en annan motion, nr 221, har fru Västberg *m. fl.* hemställt,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning av de ekonomiska och sociala efterkrigsproblemen beträffande såväl deras nationella som deras internationella aspekter.

Vidare ha fröken Hesselgren *m. fl.* i motion, nr 222, hemställt,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om tillsättande av ett auktoritativt organ för ekonomisk och social försvarsberedskap, som kan *dels* förbereda övergången från krigstidens till fredstidens ekonomi i Sverige, *dels* planera för vårt lands deltagande i humanitära hjälpaktioner för våra nordiska grannländer och i återuppbyggnadsarbetet inom dessa, *dels* även hålla kontakten med den i andra länder pågående verksamhet, som syftar till att uppdraga riktlinjer för en lösning av efterkrigstidens brännande ekonomiska och sociala problem, och undersöka vilken roll Sverige därvid kan och bör spela.

Även dessa båda sistnämnda motioner ha hänvisats till andra tillfälliga utskottet.

Utskottet har behandlat alla tre motionerna samtidigt.

Beträffande motiveringen får utskottet hänvisa till resp. motioner.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttrande över motionerna från riksbanksfullmäktige, riksgäldsfullmäktige, arbetsmarknadskommissionen

nen, kommerskollegium, konjunkturinstitutet, lantbruksstyrelsen, socialstyrelsen och statskontoret samt dessutom berett tillfälle för arbetsgivareföreningen, exportföreningen, industriförbundet, kooperativa förbundet (KF), köpmannaförbundet, kvinnoorganisationernas utskott för mellanfolkliga frågor, landsorganisationen (LO) och lantbruksförbundet tillfälle att inkomma med yttrande.

Riksbanksfullmäktige, kommerskollegium, konjunkturinstitutet, socialstyrelsen och lantbruksförbundet hänvisa endast i sina yttranden till nedan nämnda förberedande utredningar, som redan igångsatts.

Riksgäldsfullmäktige redogöra för statsskuldens utveckling och dess förräntning samt anse, att åtgärder för räntenivåns stabilisering böra vidtagas. Utredning tillstyrkes.

Arbetsmarknadskommissionen redogör för upprättade beredningsplaner och tillstyrker inrättandet av ett särskilt organ för den allmänna planeringen. Även lantbruksstyrelsen tillstyrker inrättandet av ett särskilt organ men endast för att bemästra eller mildra återgången till normala förhållanden. Statskontoret anser, att i främsta rummet utvecklingen av krisadministrationen bör utredas men att arbetsmarknadsproblemen böra överlätas åt arbetsmarknadskommissionen och över huvud taget redan förefintliga organ få ta hand om var sina uppgifter. I övrigt anses frågan för tidigt väckt.

Arbetsgivareföreningen och industriförbundet ha avgivit gemensamt yttrande. Däri framhålles, att organisationerna genom sitt utredningsinstitut sedan flera år bedrivit undersökningar om näringslivets framtida utvecklingsmöjligheter, vilka visserligen avsett att främja den industriella utvecklingen på längre sikt men som kunna bli av betydelse även vid övervinande av en efterkrigskris. Organisationerna anse att en ingående undersökning bör utföras, men att syftet redan tillgodosetts genom de utredningar, som igångsatts. Exportföreningen hänvisar likaledes till dessa utredningar och understryker att utrikeshandeln måtte ägnas särskilt intresse.

K. F. tillstyrker utredning. Visserligen fylla övervägda eller redan igångsatta utredningar ett ytterst angeläget behov, men det är önskvärt, att ett särskilt samordnande utredningsorgan tillsättes, vari olika intressegrupper äro representerade. K. F. berör i övrigt utförligt olika problem såsom ransoneringssystemets utveckling, priskontrollens upphörande, import- och råvarukvoteringens avskaffande, investeringskontrollens avskaffande, återställandet av rörelsefriheten på arbetsmarknaden o. s. v. I fråga om den allmänna ekonomiska politiken framhåller K. F. att målet bör vara att söka åstadkomma konjunkturutjämning. En samordning med åtgärderna i andra länder är därvid önskvärd för att ernå full sysselsättning. Vårt land bör även efter förmåga delta i det internationella återuppbyggnadsarbetet.

Köpmannaförbundet anser likaledes, att de igångsatta utredningarna snarast måtte genom ett särskilt organ samordnas och att näringslivet måtte erhålla representanter i ett dylikt organ.

Kvinnorganisationernas utskott för mellanfolkliga frågor framhåller särskilt, att den kvinnliga arbetskraftens problem måtte undersökas och detta icke endast i fråga om själva omplaceringen vid återgång till normala förhållanden utan även på längre sikt. En utredning bör emellertid omfatta även internationella och framför allt nordiska återuppbyggnadsproblem.

L. O. understryker de internationella problemens betydelse och framhåller, att vårt land bör göra vad på det ankommer för ett återuppbyggande av de internationella relationerna och ifrågasätter bl. a. utbyte av arbetskraft. Vidare bör sysselsättningsproblemet särskilt uppmärksammas. Särskilt bör arbetslöshetspolitiken efter kriget ingående utredas. Olika arbeten böra i tid planeras. Yrkesutbildningen och yrkesvägledningen böra ävenledes utredas. Sysselsättningsproblemet på lång sikt får ej heller förbigås. Bl. a. gäller det att »mobilisera konsumtionsreserverna», varvid de socialpolitiska åtgärdernas betydelse icke får förbises. L. O. slutar med att instämma i de förslag, som framlagts i motionerna.

Yttrandena från exportföreningen, industriförbundet och arbetsgivareföreningen, K. F., kvinnorganisationernas utskott för mellanfolkliga frågor och L. O. ha såsom bilagor fogats till detta utlåtande.

I de förevarande motionerna har framhållits att näringslivet, då fred inträder, kommer att ställas inför svårartade problem. Krigs- och ersättningsproduktionen torde komma att väsentligt inskränkas, de i beredskap inkallade måste snarast möjligt beredas sysselsättning och vårt lands medverkan kommer säkerligen att krävas för internationellt återuppbyggande och för humanitära hjälpåtgärder. Detta är även utskottets uppfattning. Risk för desorganisation inom betydande delar av näringslivet och för stor arbetslöshet kommer att förefinnas, även om själva omställningen från krigs- till fredsproduktion kan tänkas komma att kräva en avsevärd kvantitet arbete. I varje fall temporärt måste man dock räkna med svårigheter för arbetskraften att finna effektiv sysselsättning.

Utskottet.

Problemet har också redan uppmärksamrats av Kungl. Maj:t, som den 19 mars i år bemyndigat finansministern att genom olika myndigheter och det enskilda näringslivets organisationer låta verkställa utredning av hithörande frågor. Dessa utredningar avse emellertid i första hand endast ett insamlande av fakta och ett kartläggande av problemets omfattning och innebörd. Utarbetande av de riktlinjer, efter vilka ett samhälleligt ingripande bör ske, ingår däremot icke i detta nu lämnade utredningsuppdrag. Utskottet anser sig böra understryka, att vid denna förberedande utredning det enskilda näringslivets intressen och synpunkter beretts tillfälle komma till uttryck.

Visserligen torde man med visshet kunna vänta, att det enskilda näringslivet kommer att göra vad det förmår för att övervinna svårigheterna, men å andra sidan kan det förutsättas, att problemen bli av sådan storlek, att ett samordnande av alla samhällets krafter blir nödvändigt. Det gäller dess-

utom icke endast de i samband med övergången till fredshushållning akuta besvärligheterna utan ock att främja en fortsatt utveckling till tryggande av medborgarnas arbete och försörjning.

Såsom i en av motionerna framhålles har under kriget produktionsförmågan, så långt tillgängliga resurser medgivit, kunnat utnyttjas i långt högre grad än under fredstid. Det är givetvis ett önskemål, att detta måtte bli fallet även då fred åter inträtt, så att alla arbetsförmögna personer skola kunna beredas sysselsättning, och att detta skall kunna ske, utan att nödhjälpsarbeten av ena eller andra slaget skola behöva tillgripas. Målet bör med andra ord vara, att alla skola kunna placeras i produktionsprocessen och där beredas möjligast effektiva sysselsättning, varvid bl. a. hänsyn till kvinnornas speciella förhållanden bör tagas.

Om detta mål synas alla kunna enas. Vilka medel, som äro de lämpligaste för att nå målet, bör en utredning söka ge besked om. Några bestämda direktiv synas därvid icke böra givas, men utskottet vill för sin del understryka, att några förutfattade meningar icke böra få stå hindrande i vägen. Det föreligger enligt utskottets mening goda skäl att antaga, att en jämnare och stabilare efterfrågan från de stora konsumentgruppernas sida verksamt skulle kunna bidra till en jämnare produktion och jämnare sysselsättning. Utskottet förbiser därvid ingalunda kapitalbildningens nödvändighet. Den är en förutsättning för att produktionen skall kunna tillgodose en ökad efterfrågan men å andra sidan får konsumtionen också anses vara en förutsättning för produktionen och kapitalbildningen. Så långt den enskilda företagsamheten kan bemästra problemen, böra givetvis dess möjligheter utnyttjas, men samhällets ingripanden komma säkerligen att visa sig nödvändiga.

Om utskottet alltså icke anser, att en utredning bör ges andra direktiv än att den med användande av alla möjligheter bör söka nå fram till en plan, som medför full och effektiv sysselsättning för alla medborgare, anser sig utskottet dock även böra peka på socialpolitiska åtgärders ekonomiska betydelse. Givet är att dylika åtgärder, som medföra en bättre försörjning av de sämst ställda i samhället, utgöra en kostnad för en viss del av medborgarna. Principiellt synes emellertid alla medborgares bästa böra vara rättesnöre vid fördelningen av det gemensamma arbetets resultat. Men därtill kommer, att socialpolitiska åtgärder, som medföra en jämnare fördelning av produktionsresultatet, måste medföra en stabilare och jämnare efterfrågan och därigenom bidra till att förhindra djupgående ekonomiska kriser med deras allvarliga skadeverkningar. De socialpolitiska kostnaderna torde med andra ord åtminstone till icke ringa del kunna antagas balansera sig själva. En utredning synes alltså böra ägna den socialpolitiska utvecklingen all erforderlig uppmärksamhet.

Särskilda problem komma att möta i fråga om jordbrukets läge, då friare tillförsel utifrån blir möjlig. Samhällets reglerande ingripanden för

att vidmakthålla livsmedelsproduktionen och en med övriga folkgruppers likvärdig levnadsstandard för landets jordbrukare måste därför bli ofrånkomliga.

Givet är att en utredning för lösande av efterkrigsproblemen icke kan förbigå vårt lands ekonomiska beroende av utlandet och våra internationella förpliktelser. Handelspolitiken och för dennas bedrivande viktiga kulturella förbindelser, valutafrågan och andra därmed förknippade frågor böra sålunda övervägas. Återuppbyggandet av de olika internationella organisationerna bör jämväl ägnas tillbörligt intresse. Redan nu bör det från internationella arbetsbyrån begärda samarbetet i fredsberedskapsfrågor upptagas. Det synes nämligen vara av stor vikt även vid lösande av ett enskilt lands inre problem, att intim kontakt upprätthålles med organisationer och strävanden i andra länder. Våra möjligheter att rent humanitärt biträda vid lindrandet av det av krigstiden framkallade läget i många länder, särskilt de nordiska, böra även beaktas, i synnerhet som ett snabbt återuppbyggande av näringslivet i de krigshärjade länderna måste vara av ekonomisk betydelse vid lösande av vårt eget lands problem.

Sedan de igångsatta förberedande utredningarna slutförts, bör enligt utskottets mening uppdragas åt särskild utredning att på bas av de resultat, som nåtts, undersöka på vilket sätt efterkrigsproblemen på både kort och lång sikt kunna rationellast lösas, så att full och effektiv sysselsättning beredes alla arbetsförmögna medborgare. Härvid bör särskilt den verkan beaktas, som en jämnare inkomstfördelning och därav följande jämnare konsumtion kan ha för produktionens och sysselsättningens jämnhet och stabilitet. Vid denna utredning böra olika samhällsgrupper beredas tillfälle att framföra sina synpunkter.

Med stöd av vad som sålunda anförts får utskottet hemställa,

att andra kammaren för sin del måtte besluta, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om tillsättande vid lämplig tidpunkt av särskilt organ med uppgift att undersöka hur näringslivets omställning till fredsproduktion bör ske och vilka praktiska åtgärder, som för detta ändamål kunna vidtagas, samt hur de sociala efterkrigsproblemen böra lösas, varvid hänsyn till internationella förhållanden och humanitära hjälpåtgärder bör tagas.

Stockholm den 19 maj 1943.

På utskottets vägnar:

TORSTEN NILSSON.

Närvarande: herrar Nilsson i Stockholm, Persson i Norrby, Nilsson i Göingegården, Andersson i Alfredshem, Jansson i Kalix, Ljungberg, Lundberg, fru Ronnebäck*, fröken Olsson* och fru Rydh.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Nilsson* i Göingegården och *Ljungberg*, vilka ansett att utskottets utlåtande och hemställan bort ha följande lydelse:

De föreliggande motionerna behandla frågor, vilka äro av den största betydelse för den framtida ekonomiska och sociala utvecklingen i vårt land. Övergången från krishushållning till fredshushållning kommer att ställa stora krav på förutseende och anpassningsförmåga, om den skall kunna ske utan svåra ekonomiska rubbningar, stagnation och arbetslöshet. Allmänt erkännes också vårt lands skyldighet att, efter måttet av sin förmåga, lämna medverkan till humanitära hjälpaktioner och till återuppbyggnadsarbetet efter kriget, främst i våra nordiska grannländer.

De stora problem, inför vilka den kommande fredskrisen säkerligen ställer oss, fordra genomtänkta förberedelser. För att ernå praktiskt gripbara resultat, vilka utan onödig tidsutdräkt kunna genomföras, måste emellertid uppgiften begränsas till sådana åtgärder av praktisk och administrativ natur, vilka tarvas för att övergången mellan krigs- och fredsförhållandena skall kunna ske så smidigt som möjligt samt omställningen av produktionsprocessen verkställas med minsta möjliga olägenheter av ekonomisk och social natur.

En sådan begränsning av problemen kommer emellertid icke till uttryck i motionerna. Framförallt i motionen II:9 vill man gå längre än till en rent saklig utredning rörande omställningstidens svårigheter. Med utgångspunkt från vissa teoretiska spekulationer angående de ekonomiska grundvalarna för samhällslivet, den fulla sysselsättningens problem samt de sociala frågorna drar man upp några allmänna riktlinjer för en framtida utveckling under statlig ledning. Detta ger utskottet anledning att rikta uppmärksamheten på några av de betingelser som enligt utskottets mening äro grundläggande för övervinnande av en fredskris samt för fortsatt ekonomiskt och socialt framåtskridande överhuvud.

Kriget har förorsakat stora omvälvningar i vårt ekonomiska liv. Arbetskraften har i stor omfattning tagits i anspråk för försvarsberedskapen och den krigsbetonade produktionen. Vi ha underkastat oss en omfattande statlig reglering av produktion, handel och konsumtion. Det enskilda näringslivet är omgärdat av allehanda tvångsföreskrifter. Rubbningar ha inträffat i produktionsprocessen och denna har delvis fått en inriktning som icke kan bibehållas under fred.

Om än framtiden kan te sig oviss, ha vi likväl icke anledning överdriva svårigheterna eller underskatta våra resurser att övervinna dem. Trots svåra ekonomiska och politiska kriser under de senaste hundra åren har utvecklingskurvan i stort sett varit i stadigt och starkt stigande. Förutsättningen för att fredskrisen snabbt skall kunna övervinnas och möjligheter beredas

för ökat välstånd för vårt folk är, att våra åtgärder byggas på de krafter — främst enskilt initiativ och fri företagsamhet — som hittills bildat grundvalarna för de ekonomiska och sociala framstegen i vårt land.

Det svenska näringslivet har under nu rådande förhållanden liksom tidigare visat en stor anpassningsförmåga och har, trots svårigheterna och under ett allt intensivare utnyttjande av landets råvarutillgångar, funnit nya vägar att lösa våra försörjningssvårigheter. Denna expansionsförmåga och strävan till gagnande insatser i folkhushållets tjänst måste få utveckla sin fulla kraft, om vi skola kunna med framgång möta fredskrisen. Näringslivet och den enskilde måste kunna fullgöra sin verksamhet i trygg förvisning om att han icke onödigtvis berövas frukterna av sitt arbete. Produktionskrafternas fria utveckling fordrar, att allt onödigt tvång samt hotet om fortsatt statlig kontroll över näringslivet undanröjas.

Med näringslivets frihet avses här förvisso icke ett tillstånd som utesluter varje slag av statligt ingripande i näringslivets angelägenheter. Ett sådant tillstånd har aldrig varit möjligt, och de djupgående meningsskiljaktigheter, som föreligga i fråga om förhållandet mellan staten och näringslivet, röra sig därför om någonting annat. Det gäller den lämpliga avvägningen mellan å ena sidan rättsliga regleringar och offentlig verksamhet samt å andra sidan den enskildes handlingsfrihet. Enligt utskottets mening måste denna avvägning ske från den principiella utgångspunkten att bevarandet av den enskildes initiativkraft och den fria företagsamheten utgöra de främsta förutsättningarna för ett effektivt utnyttjande av vårt lands produktiva resurser.

I den mån motionerna taga sikte på utredningar och åtgärder, som medföra en varaktig ökning av statens ingripande i och kontroll över näringsliv och folkhushåll, måste desamma avvisas. Vissa förslag, som framläggas i motionen II: 9, rikta sig mot själva grundvalarna för vårt nuvarande näringsliv och skulle, om de förverkligades, på grund av sin natur undan för undan automatiskt låta den nuvarande marknadsorganisationen med dess regulator, prisbildningen, ersättas av olika former av planhushållning. Detta innebär, att produktionens ledning skulle i allt större utsträckning handhas av politiska myndigheter i stället för att med den fria marknadens hjälp inriktas efter konsumtionens behov. Detta skulle enligt utskottets mening vara olyckligt ur många avgörande synpunkter. Sådana förändringar av vårt lands ekonomiska struktur skulle utan tvivel få långt gående verkningar ifråga om möjligheten att upprätthålla en verklig folklig självstyrelse. De skulle äventyra sådana former av medborgarfrihet och enskild handlingsfrihet som vi inte vilja uppge och de skulle medföra risk för att den nödvändiga elasticiteten och företagsamheten avlöstes av stagnation och byråkratism. De erfarenheter vi haft av näringslivets reglementering genom offentliga myndigheter under kriget — en reglementering som på grund av krigsförhållandena varit nödvändig — ge förvisso ej heller anledning till utredningar och åtgärder, som syfta till att bevara eller utvidga ett dylikt till-

stånd. Tvärtom böra utredningar och åtgärder i samband med omställningsprocessen vid övergången till fredsförhållanden framförallt ta sikte på en avveckling av denna reglementering och på hur man skall kunna stärka det fria näringslivets livskraft och expansionsmöjligheter i olika avseenden. Ur denna och andra synpunkter måste nödvändigheten att återföra skattestrycket till en rimlig nivå komma att inta en viktig plats ifråga om efterkrigsproblemen. Åtgärder som skulle verka i motsatt riktning kunna därför icke betraktas som lämpliga ur synpunkten av de framtida fredsproblemens lösning. En sanering av de offentliga finanserna måste ligga i förgrunden och en utgiftsbegränsning eftersträvas.

Dessa uppgifter bli desto svårare eftersom kriget kommer att lämna efter sig en rad problem på det sociala området. Enligt utskottets mening måste den framtida politiken inrikta sig på att uppehålla och ytterligare utveckla den sociala standarden i vårt land. En ovillkorlig förutsättning härför är en ökad expansion av näringslivet och en ökad nationalinkomst. Socialpolitiken, som icke utan att motverka sitt syfte kan föregripa denna näringslivets utveckling, bör gå hand i hand med densamma.

Utskottet vill framförallt uttala, att socialpolitiken för den närmaste tiden måste inriktas på ungdomens beredande för produktiva och positiva insatser i arbetsliv och samhälle. Det gäller här att lösa varjehanda problem exempelvis på hälsovårdens och undervisningens, framförallt yrkesundervisningens, områden. Det gäller en socialpolitik till förmån för hem och familj, framförallt inställd på familjeförsörjaren och hans villkor. I samband härmed kommer nödvändigheten av en verkligt effektiv befolkningspolitik. Den sociala trygghet och stabilitet som alla eftersträva kan icke uppnås med en socialpolitik som är liktydig med ett mekaniskt och schablonmässigt massunderstöd. Här som i så många andra fall kunna i och för sig nyttiga och nödiga åtgärder, vilka gå över gränsen för en rimlig och förnuftig politik, åstadkomma samhällsskadliga verkningar. De ekonomiska uppoffringar som medborgarna bringa för att möjliggöra samhällets sociala verksamhet kunna icke rimligen tagas i anspråk, om icke socialpolitiken grundar sig på den enskildes självansvar och vilja att göra rätt för sig samt uppbygges under hänsynstagande till samhällets ekonomiska resurser. Framtidens socialpolitik bör alltså uppbyggas under aktgivande på individens möjlighet till insatser och näringslivets effektivitet. Gör man det, då kommer socialpolitiken icke att hindra utan att stödja näringslivets utveckling och skapa möjligheter till ytterligare sociala förbättringar.

Allt detta kommer förvisso att ställa stora krav både på finanser, organisationsförmåga och psykologisk blick för realiteterna. Icke minst för att kunna lösa sådana problem är det nödvändigt att det produktiva arbetslivet gynnas och företagarna, små och stora, få möjligheter och uppmuntran till insatser och risktagande vid den svenska produktionens framtida utformning.

Man kan inte bortse ifrån att för vissa näringsgrenar särskilda svårigheter komma att möta, då friare tillförsel utifrån blir möjlig. Vad särskilt jordbruket beträffar ha icke minst de senare årens erfarenheter lärt oss, att det under överskådlig framtid blir ett ofrånkomligt beredskapskrav att upprätthålla ett jordbruk, vilket även i tider av avspärrning kan i stort sett trygga vår livsmedelsförsörjning. För att uppnå detta måste jordbrukets övare beredas en med andra yrkesgrupper likvärdig levnadsstandard.

Motionen nr II: 9 har framförallt inriktat sig på frågan om den s. k. fullständiga sysselsättningen av arbetskraft och kapital inom näringslivet. Härutinnan har man gått långt utanför ramen för de åtgärder som kunna bli nödvändiga vid övergången från krigs- till fredshushållning. Enligt utskottets mening måste främst åvägabringas en överflyttning av arbetskraft till näringsgrenar, vilka under fredsförhållandena bäst kunna tjäna samhällshushållningen.

Man har i motionen II: 9 pekat på det väldiga uppbåd av ekonomiska krafter som den nuvarande upprustningen av jättelika mått över hela världen åstadkommit som bevis för att man borde kunna åstadkomma det samma under fredliga förhållanden och för exempelvis sociala eller liknande ändamål i stället för krigiska. Därvid förbiser man inte bara de olika psykologiska förutsättningarna och uppostringarna av framtida produktionsmöjligheter för nuets nödläge, utan också, att krigshushållningen så småningom utvecklats så, att de politiska myndigheterna, ifrån en mer och mer minutiös kontroll över konsumtion och produktion, till sist måste bestämma också om själva arbetskraftens placering och användning. Talet om den fulla sysselsättningen hör till dessa argument, som från början vill avvärja kritiken genom att som mål uppställa någonting som för alla kan synas önskvärt men som i realiteten kommer att innebära något helt annat. Den s. k. fullständiga sysselsättningen kan man nå i en sådan hushållning som diktaturerna visat exempel på. Men i ett fritt samhälle med fria medborgare och med en hushållning, väsentligen grundad på konsumenternas fria användning av sina inkomster, kan ett sådant system icke genomföras.

Därmed är icke sagt, att icke det allmänna kan göra åtskilligt för att i framtiden dämpa och utjämna konjunkturförloppet samt därmed förebygga sådan arbetslöshet som härleder sig från depressionerna. Detta kräver, att de offentliga arbetena och utgifterna planläggas med hänsyn till konjunkturutjämningen. En sådan planläggning anser utskottet vara nödvändig och nyttig inte bara med hänsyn till omställningstiden efter kriget. Arbetslinjen inom svensk arbetslöshetspolitik, varom alla äro ense, kräver också uppläggandet av en reserv av sådana arbeten, som äro lämpliga för att den ledigblivna arbetskraften skall kunna användas för produktiva uppgifter.

Utskottet vill jämväl framhålla nödvändigheten av en finans- och penningpolitik som kan trygga näringslivets sundhet.

Vad härefter beträffar de i motionerna framförda kraven om särskild ut-

redning rörande de behandlade problemen må beaktas, att chefen för finansdepartementet i mars innevarande år erhöll Kungl. Maj:ts bemyndigande att föranstalta om utredningar enligt en av honom uppgjord plan rörande de frågor som möta vid en fredskris. Undersökningar, vilka skulle verkställas genom olika myndigheter och det enskilda näringslivets organisationer, ha igångsatts, och sedermera har inom finansdepartementet tillskapats en särskild beredning för att koordinera dessa undersökningar. Emellertid torde en särskild utredning bliva nödvändig, då resultaten av de olika undersökningarna föreligga och man kan överblicka de faktorer av politisk och ekonomisk natur, vilka måste påverka utformningen av åtgärderna. Det är av särskild betydelse, att näringslivet och arbetsmarknadens organisationer äro representerade i denna utredning, vilken bör ha till uppgift att lösa de särskilda problem, vilka möta vid övergången från krig till fred. I detta sammanhang synes jämväl böra tagas under överbägande huru vi efter måttet av våra resurser skola på lämpligt sätt deltaga i återuppbyggnadsarbetet efter kriget samt humanitära hjälpaktioner. Frågan när rätta tidpunkten kan vara inne för utredningens igångsättande torde böra anförtros Kungl. Maj:t att avgöra.

Med återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att andra kammaren för sin del måtte besluta i anledning av motionerna II: 9, 221 och 222 att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om tillsättande vid lämplig tidpunkt av en kommitté med uppgift att *dels* undersöka, vilka praktiska och administrativa åtgärder som böra av staten vidtagas i samband med avveckling av nuvarande krisåtgärder ävensom näringslivets- och arbetsmarknadens omställning för fredsproduktion, *dels ock* planera för vårt lands deltagande i humanitära hjälpaktioner för våra nordiska grannländer och återuppbyggnadsarbetet inom dessa.

Bilaga.

Till riksdagens andra kammarens andra tillfälliga utskott.

Sedan Sveriges allmänna exportförening beretts tillfälle avgiva utlåtande i anledning av i riksdagen väckta motioner angående tillsättande av särskilda organ för utredning av frågan om landets ekonomiska och sociala försvarsberedskap (II. kammaren motioner n:ris 9, 221, 222; I. kammaren motioner n:ris 145 och 146), får föreningen anförande följande.

Exportföreningen anser i likhet med motionärerna, att åtgärder redan nu böra vidtagas för att i den utsträckning, som må befinnas möjlig, förbereda lösandet av de allmänna problem, inför vilka vårt näringsliv torde komma att ställas vid det nu pågående världskrigets slut. I första hand måste dessa åtgärder uppenbarligen taga formen av utredningar. Närmast skulle det då gälla att söka i möjligaste mån vinna översikt över de emotsedda svårigheternas sannolika art och omfattning samt att därefter utarbeta förslag till positiva åtgärder för deras övervinnande.

Då emellertid motionärernas önskemål synas komma att i allt väsentligt bli tillgodosedda genom de utredningar, som numera påbörjats under ledning av regeringen, finner sig föreningen sakna anledning att här ingå på en närmare behandling av dessa önskemål. Föreningen vill likväl understryka vikten av att vår utrikeshandel ägnas särskilt intresse under utredningsarbetet.

Det svenska näringslivet har efter hand kommit att i hög grad baseras på varuutbyte med utlandet. Under 1939 uppgick sålunda värdet av Sveriges utrikeshandel till omkring 700 kr. per invånare och överträffade därmed motsvarande genomsnitt för flertalet andra länder. Vårt lands beroende av ett omfattande varuutbyte med utlandet inskärpes också av våra aktuella försörjningssvårigheter. Överhuvud är det svenska folkets levnadsstandard på ett avgörande sätt beroende av utrikeshandeln. Vi behöva tillgång till världsmarknaden för att kunna på gynnsammaste villkor tillhandla oss de utländska produkter, av vilka vi ha behov, och endast världsmarknaden är stor nog för att kunna upptaga de produkter, som framställas av våra på skogens och bergets tillgångar baserade industrier.

Ehuru praktiskt taget alla länder äro för sitt välstånd mer eller mindre beroende av ett utvecklat varuutbyte med världsmarknaden, är detta särskilt utmärkande för vissa länder, bland vilka Sverige i detta hänseende intar en framskjuten plats. Vårt land har därför särskild anledning att eftersträva slopandet av de handels- och valutapolitiska restriktioner, som varit utmärkande för den internationella handeln ända sedan början av 1930-talet och som skapat det frånga bilaterala varuutbytet. Det är också att befara, att den svenska exporten icke skall kunna återerövra sina gamla marknader, om icke efter krigets slut friare och samtidigt stabila internationella handels- och betalningsförbindelser återupprättas. Föreningen anser det därför vara av särskild vikt, att vårt lands intresse i dessa handels- och valutapolitiska principfrågor klarlägges och får komma till tydligt uttryck under det utredningsarbete, som åsyftas i de här berörda motionerna.

Därest utskottet, trots det av regeringen igångsatta utredningsarbetet, skulle önska erhålla förslag å sådana inom Exportföreningens verksamhets-

område fallande frågor, vilka lämpligen borde upptagas till behandling i motionernas syfte, är föreningen givetvis beredd att inkomma med kompletterande yttrande i sådant hänseende.

Stockholm den 1 april 1943.

Å Styrelsens för Sveriges allmänna exportförening vägnar:

T. HERNOD.

| T. Vinell.

Andra Kammarens andra tillfälliga utskott.

Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund ha beretts tillfälle att avgiva yttrande över i riksdagen framlagda motioner angående tillsättande av särskilda organ för utredning av frågan om landets ekonomiska och sociala fredsberedskap (II. kam. motioner nr 9, 221 och 222; I. kam. motioner nr 145 och 146). I anledning härav få organisationerna anföra följande:

I motionerna har framhållits vikten av att i tid vidtaga förberedelser för att möta de ekonomiska och sociala svårigheter, som kunna uppstå vid omställningen från krigs- till fredshushållning. Man pekar särskilt på risken för arbetslöshet under en fredskris och framhåller betydelsen av att planmässiga åtgärder vidtagas för att möjliggöra en så friktionsfri övergång till fredliga produktionsförhållanden som möjligt. Särskilt understrykes vikten av en samordning av de åtgärder, som i angivet syfte vidtagas av det enskilda näringslivet samt statens egna organ. Motionärerna framhålla även, att man bör hålla kontakt med den verksamhet i andra länder, som syftar till att uppdraga riktlinjer för en lösning av efterkrigstidens ekonomiska och sociala problem. Till denna grupp av frågor kan hänföras vårt lands deltagande i humanitära hjälpaktioner och i det internationella återuppbyggnadsarbetet.

Alla de frågor, som beröras i de nämnda motionerna, ha naturligt nog sedan länge inom företagarkretsar tilldragit sig stort intresse och ägnats en ingående uppmärksamhet. De båda huvudorganisationerna, Industriförbundet och Arbetsgivareföreningen, ha sedan flera år genom sitt utredningsinstitut bedrivit undersökningar, som syfta till att klarlägga näringslivets framtida utvecklingsmöjligheter, särskilt på det industriella området. Dessa utredningar, vilka givetvis endast kunna omfatta vissa viktigare delar av dessa stora problem, ha visserligen främst inriktats på att befrämja den industriella utvecklingen på längre sikt, men de kunna i sin mån bli av betydelse i här förevarande sammanhang, då ju näringslivets expansionskraft ytterst blir avgörande för, hur snabbt vi lyckas övervinna efterkrigskrisen. Vi vilja i detta sammanhang ge uttryck åt vår övertygelse, att en av de angelägnaste uppgifterna för den ekonomiska politiken under de närmaste efterkrigsåren blir att skapa sådana förutsättningar för produktionslivet, att den snabba fredliga utveckling, som på ett våldsamt sätt avbröts genom krigsutbrottet, snarast möjligt åter kan påbörjas.

Inom industrikretsar är man emellertid inställd på att den omställning av näringslivet, som måste äga rum, innan en fortsatt fredlig utveckling kan komma till stånd, kommer att resa många svårlösta problem både på det nationella och det internationella planet. Vi dela motionärernas uppfattning, att dessa problem utan dröjsmål böra göras till föremål för en så ingående undersökning, som nu är möjlig, så att planmässiga förberedelser kunna göras för de olika åtgärder, som kunna bli nödvändiga i olika situationer under en övergångstid.

De önskemål, som motionärerna framföra, torde i allt väsentligt komma att bli tillgodosedda genom de utredningar, som redan påbörjats och numera på vidgad bas samordnats under ledning av regeringen. Enligt den plan för dessa utredningar, som framlagts av finansministern, komma de utredningar, som industriorganisationerna nyligen beslutat igångsätta rörande industriens omställning från krigs- till fredshushållning, att samordnas med utredningsarbetet i övrigt.

Då de syften, som motionärerna velat uppnå, blivit tillgodosedda genom regeringens initiativ, torde deras förslag icke behöva föranleda några ytterligare åtgärder.

Stockholm den 31 mars 1943.

Sveriges Industriförbund

ERNST WEHTJE.

Svenska Arbetsgivareföreningen

FRITIOF SÖDERBÄCK.

| *Gustaf Settergren.*

Till Första och Andra kamrarnas andra tillfälliga utskott.

Kooperativa förbundet, som av Första och Andra kamrarnas andra tillfälliga utskott beretts tillfälle avgiva yttrande över motionen i Andra kammaren nr 9 av hr Nilsson m. fl. angående ekonomisk och social beredskap samt över motionerna i Första kammaren nr 145 av hr Ohlin m. fl. om tillsättande av ett auktoritativt organ för ekonomisk och social försvarsberedskap och nr 146 av hr Strand om utredning av de sociala och ekonomiska efterkrigsproblemen, får härmed genom sin styrelse anföra följande:

Den offentliga debatten i Sverige och utomlands rörande de ekonomiska och sociala efterkrigsproblemen har givit vid handen, att betydande svårigheter i nuvarande läge förefinnas, då det gäller att någorlunda klart ange själva förutsättningarna för fredstidens ekonomiska och sociala politik. En första avgörande förutsättning är vilken utgång kriget kommer att få. I de internationella diskussionerna synes man vidare allmänt vara överens om att kriget i Europa kan komma att slutföras tidigare än i övriga världsdelar. Skulle så bli fallet, komme givetvis inträdet av vapenstillestånd i Europa icke omedelbart att åtföljas av lättnader i den f. n. synnerligen ansträngda situationen i fråga om världstonnaget. Enbart en sådan omständighet kan komma att avgörande påverka möjligheterna att snabbt få i gång ett vidgat internationellt varuutbyte.

Efterkrigsplaneringen kommer vidare att i största utsträckning betingas av själva krigets längd och den omfattning, som förstörelsen, icke minst genom flygkrigets härjningar, kan komma att få, innan freden inträder. Om

en större del av produktions- och transportapparaten i framför allt de europeiska länderna blir bokstavligen talat sönderslagen, innan vapenstillståndet inträder, bli betingelserna för uppbyggnadsarbetet och den ekonomiska återhämtningen överhuvud taget givetvis väsentligt sämre, än om fred kunde påräknas inom en relativt nära framtid. I alla dessa väsentliga avseenden kan man i nuvarande läge icke röra sig med annat än mer eller mindre sannolika hypoteser rörande det framtida händelseförloppet.

Det är vidare självklart, att problemställningarna för Sveriges del komma att gestalta sig helt annorlunda, om vårt land blir indraget i kriget, än om det nuvarande tillståndet kan komma att bestå.

I viss utsträckning oberoende av de här berörda frågorna om krigets längd, förstörelsens omfattning, tonnagesituationen vid fredsslutet o. s. v. föreligger en mycket betydande osäkerhet även på en annan viktig punkt i fråga om förutsättningarna för fredsplaneringen. Den fråga, som härvidlag åsyftas, gäller huruvida den internationella ekonomiska politiken under förutsättning, att de allierade staterna segra, kommer att utformas i enlighet med atlantdeklarationens principer om undanröjande i största möjliga utsträckning av de internationella handelshindren eller om den ekonomiska politiken kommer att innebära en fortsättning och ett fullföljande av de autarkiska riktlinjer, som dominerade utvecklingen under 1930-talet. Det är redan känt, att de inom Förenta staterna av bland andra Cordell Hull rekommenderade liberala principerna för handelspolitiken efter kriget betraktas av vissa inflytelserika kretsar i Storbritannien som svårför- enliga med kraven på största möjliga produktion och sysselsättning inom detta land. En genomgång av det program för efterkrigsplaneringen i Storbritannien, som framlagts av brittiska industriförbundet, klagör, att starka protektionistiska tendenser kunna förväntas framträda. Före kriget finansierade Storbritannien en betydande del av sin import genom bl. a. ränteinkomster från investeringar i imperieländerna och i andra stater. Dessa utlandstillgodohavanden ha under innevarande krig realiserats i en långt större omfattning än under förra kriget. Av protektionistiskt inställda grupper har denna omständighet åberopats som ett argument för bibehållen engelsk självförsörjning på viktiga områden även efter kriget. Gentemot denna uppfattning stå emellertid andra, vilka betrakta en återgång till friare handel som en förutsättning för en framtida höjning av den brittiska levnadsstandard.

För ett land som Sverige blir det val, som efter kriget träffas mellan en relativt liberal eller en autarkibetonad handelspolitik, av avgörande betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Sveriges grundläggande intresse av en liberal handelspolitik är så uppenbart, att det icke behöver närmare utvecklas i detta sammanhang. Det är ett första rangens önskemål ur svenska synpunkter, att rörligheten över gränserna ökas både i fråga om varu- utbytet samt befolknings- och kapitalrörelserna. Ovissheten om huvudrikt- linjen för den internationella ekonomiska politiken efter kriget bör emel- lertid under sådana omständigheter icke utgöra ett hinder för den svenska fredsplaneringen. Förutsatt att vi eftersträva en dräglig levnadsstandard, måste fredsplaneringen nämligen med nödvändighet byggas på minsta möj- liga hinder för det internationella utbytet i alla dess former. Även om denna målsättning kan betraktas som fullt klar, utesluter detta icke, att vi i vår ekonomiska politik komma att ställas inför en serie mycket vanskliga av- vägningsspörsmål, för vilkas lösande omfattande utredningar och en grund-

lig planläggning bli erforderliga. Styrelsen kommer i det följande att peka på några av de viktigare områden av den ekonomiska politiken, som redan i nuvarande läge torde tarva en översyn med sikte på de omställnings- och avvecklingsproblem, som övergången från nuvarande fullt utbildade krigshushållning till en fredshushållning kommer att aktualisera.

Övergångs- och avvecklingsproblem.

Såsom redan inledningsvis angivits, torde utrednings- och planlägningsarbetet i Sverige för övergångsperioden mellan krig och fred böra bedrivas utifrån alternativa förutsättningar med avseende på dels den längd det europeiska kriget kan beräknas komma att få, dels varaktigheten av det mellantillstånd mellan krig och fred, kännetecknat av militär ockupation och andra interimistiska anordningar, som allmänt förutsättas skola följa på själva vapenstilleståndet. Även om de förut angivna förutsättningarna för vårt planerings- och utredningsarbete komma att visa sig vara någorlunda realistiskt valda, torde det vara klokt att redan nu göra klart för sig, att icke ens den noggrannaste förhandsanalys och de bästa internationella kontakter kunna förebygga felbedömningar. I den mån utrednings- och planlägningsarbetet kommer att bli riktninggivande för den praktiska politiken, är det därför nödvändigt att under själva övergångs- och avvecklingsperioden lämna möjligheterna öppna för snabba omläggningar.

Trots alla de med en förhandsplanering förbundna svårigheterna böra vissa huvuddrag i efterkrigstidens omläggningar kunna någorlunda klarläggas. Styrelsen kommer i det följande med utgångspunkt från de önskemål, som ha särskild betydelse för Kooperationen, att ange sin inställning till vissa övergångs- och avvecklingsproblem.

I ett uttalande vid den kooperativa distriktsstyrelsekonferensen på hösten 1941 förklarades det vara en synnerligen angelägen uppgift att avveckla de av kristiden betingade regleringsåtgärderna, så snart freden inträtt och de internationella handelsförbindelserna återupptagits. Vid valrörelsen i höstas deklarerade samtliga demokratiska partier i Sverige den principiella uppfattningen, att en avveckling av de speciella kristidsregleringarna borde äga rum, så snart ske kunde efter fredsslutet. I den offentliga debatten i Sverige har knappast hittills någon närmare precisering skett av vilka statliga regleringsåtgärder, som åsyftats i de allmänna deklARATIONERNA om kristidsregleringarnas avskaffande. En sådan klarläggning torde vara en första viktig uppgift för det utrednings- och planlägningsarbete, som nu kommer att igångsättas med sikte på efterkrigstidens förhållanden. De ur kooperativ synpunkt väsentliga önskemålen i detta sammanhang kunna i korthet anges sålunda:

Ransoneringsystemets avveckling.

Så snart en rikligare varutillgång uppkommer efter fredsslutet, böra de av knapphetshänsyn vidtagna ransoneringsarna av livsmedel och textilvaror upphävas. Lika nödvändigt, som det i en knapphetshushållning är att ersätta den fria prishållningen såsom fördelningsinstrument med kortranso-

nering, lika önskvärdt är det att vid rikligare varutillgång återställa medborgarnas fria konsumtionsval. Den kooperativa rörelsen framförde redan före krigsutbrottet i särskild skrivelse önskemålet, att kortransonering på viktigare förbrukningsartiklar i god tid borde genomföras under krigstid. Den kooperativa rörelsen anser sig nu lika bestämt böra hävda, att ransoneringsarna icke skola bibehållas, sedan varutillförseln kommit i gång i tillfredsställande omfattning efter fredsslutet.

Det kan vid ett ytligt betraktande förefalla självklart, att ransoneringsarna komma att upphävas i och med att förutsättningarna för varuknappheten försvinna. Det är emellertid icke uteslutet, att krav kunna komma att resas på en sådan ekonomisk politik, att ett bibehållande av ransoneringsarna under en längre tidrymd blir nödvändigt. Motivet härför kunde t. ex. vara att hålla tillbaka konsumtionen till förmån för en ökad kapitalbildning. I själva verket har denna tankegång redan på ett tidigare stadium under kriget framförts i samband med ett försök till en beräkning över den kapitalförbrukning, som äger rum i Sverige under krigsåren. En närmare prövning synes emellertid ge vid handen, att kapitalförbrukningen icke varit av den storleksordningen, att ett bibehållande av ransoneringsystemet efter kriget är motiverat av detta skäl. Om ett ökat sparande skall framtingas genom ransoneringsåtgärder, är det f. ö. nödvändigt, att dessa äro mycket omfattande, eftersom efterfrågan eljest pressas över till icke-ransonerade konsumtionsvaror och en ökning av sparandet sannolikt icke ernås. Detta förutsätter emellertid en sådan kontroll över utrikeshandel, produktion, investeringsverksamhet och priser, som måste hämma den ekonomiska expansionen. Härtill kommer, att investeringsvolymen icke endast beror av tillgången på sparande utan även av efterfrågan på konsumtionsvaror. En nedpressning av konsumtionen medelst ransoneringar kommer därför med all sannolikhet icke att medföra den önskade utvidgningen av investeringsverksamheten. En fortbestående ransonerings inverkan på importvolymen för konsumtionsvaror och därmed indirekt på exportnäringarnas produktionsbetingelser bör icke heller förbises i detta sammanhang. Styrelsen återkommer nedan till andra sidor av frågan om sambandet mellan import och export av varor.

Ett annat argument till förmån för en bibehållen kortransonering kunde tänkas vara att hålla nere konsumtionen i Sverige till förmån för en utvidgad hjälpverksamhet, i främsta rummet för de nordiska grannländerna. Att denna hjälpverksamhet förutsätter, att konsumtionen hålles tillbaka, är uppenbart. Det är emellertid lika tydligt, att våra möjligheter att effektivt medverka i återuppbyggnadsarbetet i andra länder bli större, ju mer produktiviteten inom landet kan höjas. Styrelsen önskar därför framhålla, att den nödvändiga konsumtionsbegränsningen bör åstadkommas på ett sådant sätt, att den icke hämmar näringslivets expansionsförmåga, d. v. s. genom skatter och upptagande av speciella återuppbyggnadslån. Värdet av en återgång till någorlunda normala förhållanden i fråga om det fria konsumtionsvalet är så stort, att detta element i den statliga tvångshushållningen icke bör tillåtas bestå längre än vad som är oundgängligen nödvändigt.

Upphörande av priskontrollen.

Den statliga priskontroll, som befunnits ofrånkomlig under kriget, bör enligt styrelsens mening likaledes upphävas, så snart detta låter sig göra. I nuvarande situation, då en betydande spänning finnes mellan den begränsade varutillgången och köpkraften i pengar räknat, har så småningom en allomfattande priskontroll genomförts. Styrelsen har i olika sammanhang beretts tillfälle att framföra sina synpunkter på den statliga priskontrollens utformning och tillämpningsområde och därvid under kriget tillstyrkt ett successivt utbyggande av prisövervakningen.

Styrelsen vill emellertid framhålla, att icke minst de erfarenheter, som vunnits nu under kriget, ådagalägga, att en statlig priskontroll möter synnerligen stora vanskligheter. Trots att det på flertalet områden funnits möjligheter att verkställa jämförelser i fråga om produktionskostnadskalkyler mellan konkurrerande företag och företagsformer, har det visat sig utomordentligt svårt att i praktiken tillse, att högstpriserna icke satts högre än vad som motsvarar produktionskostnaderna. Styrelsen vänder sig bestämt mot varje tanke på att under fredliga förhållanden bibehålla den nuvarande statliga priskontrollen. Det led i den statliga priskontrollen, som den under kriget ofrånkomliga prisclearingen för vissa importvaror utgör, kommer helt naturligt ävenså att efter fredsslutet och återupptagandet av de internationella handelsförbindelserna att sakna varje existensberättigande. I den mån varubristen häves och betingelserna i övrigt för en effektiv tävlan mellan skilda företag och företagsformer återställas efter kriget, ligger häri den enda i längden tillförlitliga garantin mot monopolistiskt maktmissbruk och mot en prissättning överhuvud taget, som medger onormala vinster utöver produktionskostnaderna.

I den nu gällande prisregleringslagen äro vidare infogade bestämmelser, som äro fullständigt främmande för svensk näringslagstiftning i fredstid. Styrelsen åsyftar de bestämmelser om organisationstvång och nyetablerings-spärr, vilka återfinnas i prisregleringslagen § 6. Enligt denna paragraf kan för att underlätta priskontrollens arbete Kungl. Maj:t eller den myndighet, åt vilken Kungl. Maj:t delegerar befogenheten, föreskriva tvångsorganisering i en viss bransch. Denna bestämmelse har hittills tillämpats i två fall, nämligen i fråga om vedhandeln och nu senast för bilreparationsverkstäderna. Det bör i detta sammanhang erinras om att oberoende av prisregleringslagen ha under kriget på olika områden till följd av de rådande svårigheterna med statlig medverkan tillkommit åtskilliga till formen frivilliga men i realiteten tvångsmässiga företagsammanslutningar. Exempel härpå utgöra bl. a. de under kriget bildade importföreningarna. Det är enligt styrelsens mening uppenbart, att ett fortsatt tillämpande efter kriget av en näringspolitik, som möjliggör tvångsorganisering, skulle medföra allvarliga risker för en begränsning på längre sikt av den näringsfrihet, som i stort sett varit kännetecknande för förkrigstidens Sverige. Detsamma gäller om bestämmelsen, att Kungl. Maj:t resp. annan statlig myndighet äger rätt att utfärda förbud mot nyetablering. En permanentning av den nuvarande prisregleringslagen, till äventyrs motiverad med att priskontrollen icke omedelbart kan avvecklas efter fredsslutet, skulle av konsumentkooperationen liksom av all annan på tävlan inställd fri företagsamhet i vårt land betraktas som ett direkt hot mot den ekonomiska rörelsefriheten — detta ord

taget i bemärkelsen frånvaro av detaljerad statlig reglering och dirigerings av utrikeshandel, produktion och prisbildning.

Det kan måhända synas självklart, att priskontrollen skall upphävas i och med att varutillgången vid fredsslutet på nytt blir rikligare, samtidigt som de primära orsakerna till krigets prisstegringsprocess upphävas, exempelvis de till följd av krigsriskerna våldsamt uppskrivade fraktkostnaderna, tvånget att i stor utsträckning ersätta utebliven import av bränslen och andra råvaror med dyrare inhemska ersättningsprodukter etc. Ett bibehållande av priskontrollen efter den tid, då den av kriget föranledda varuknappheten upphävts — varigenom den nuvarande starka spänningen mellan utbud och efterfrågan elimineras — är sålunda icke nödvändigt för att åstadkomma en sänkning av prisnivån. Den möjligheten föreligger emellertid, att en motivförskjutning för priskontrollen kan inträda i ett dylikt läge: under det att priskontrollens uppgift under kriget varit att förhindra prisstegringar, som icke betingats av motsvarande kostnadsstegringar, kan det efter kriget från vissa håll framställas krav på att statsmakterna genom en kontroll av prisutvecklingen skola dämpa ett av kostnadssänkningarna betingat prisfall. Ett sådant prisfall måste uppenbarligen medföra förlustrisker och likvidation av företag, som icke begagnat de möjligheter till konsolidering, som den under kriget tillämpade avskrivnings- och skattepolitiken ger. Eftersom det icke är tänkbart att varaktigt bibehålla prisnivån på en höjd, som icke motiveras av de faktiska produktionskostnaderna, skulle alternativet till ett snabbt prisfall följaktligen vara en långsam och långvarig prissänkingsprocess, vilken skulle möjliggöra en fortlöpande anpassning till den nya prisnivån.

Enligt styrelsens mening vore det emellertid ytterst ödesdigert, om den svenska pris-, penning- och valutapolitiken efter kriget skulle få en sådan utformning, att en långvarig deflationsprocess kommer till stånd. Denna skulle nämligen resultera i ett utdraget kristillstånd, varunder omställningen till fredsekonomi skulle hindras, investeringsverksamheten hämmas och incitament till rationaliseringsåtgärder bortfalla. Med hänsyn till nödvändigheten, att den svenska ekonomiska politiken utformas på sådant sätt, att näringslivets effektivitet på längre sikt stärkes, är det enligt styrelsens mening av vikt, att det prisfall, som måste vara förenat med omställningen från krigs- till fredsekonomi, sker så snabbt som möjligt. Så länge prisfallsprocessen pågår och konsumenterna och företagarna vidtaga sina dispositioner under inflytande av föreställningen, att man ej nått »botten», äro riskerna för att utvecklingen skall leda till en kumulativ ödeläggande deflationskris synnerligen stora. Ett snabbt prisfall följt av en stabilisering på den nya kostnads- och prisnivån är däremot ägnat att lägga grunden för det förtroende, varpå en konjunkturförbättring måste bygga.

Import- och råvarukvotningens avskaffande.

En tredje typ av sådana åtgärder, vilka direkt betingas av kriget och knapphetshushållningen och vars bibehållande efter fredsslutet skulle kringskära eller upphäva den ekonomiska rörelsefriheten, äro bestämmelserna om kvotning av knappa importvaror genom s. k. importörföreningar och kvotning av råvaror genom branschsammanlutningar inom industrin. Med

det nu tillämpade systemet verkställes tilldelning av vissa importvaror, vissa råvaror för industriproduktionen o. s. v. efter den andel i importen respektive produktionen, som olika företag och företagsgrupper hade under vissa som normala betraktade förkrigsår — utgångspunkten utgör t. ex. omsättningen under åren 1936—38, under år 1939 el. dyl. Genom sådana tilldelningsprinciper sättes för det första en effektiv spärr för nyetableringar inom vederbörande bransch. För det andra bli företag och företagsformer, som befinna sig i expansion, missgynnade genom denna tilldelningsprincip, medan företag och företagsformer, som befinna sig på tillbakagång, favoriseras. Ett sådant system verkar konserverande på företagslivet och direkt utvecklingshämmande. Det tillhandahåller en fruktbar jordmån för allehanda monopolistiska strävanden.

Styrelsen är väl medveten om att i en utpräglad knapphetssituation som den nuvarande måste i brist på bättre tilldelningsgrunder på vissa försörjningsområden tillämpas en kvotning i förhållande till företagens tidigare andel i produktionen resp. omsättningen. Kvotningssystemets utvecklingshämmande egenskaper ha emellertid uppmärksammats även av statliga myndigheter nu under kriget. Statens Priskontrollnämnd har sålunda opinerat för att rörliga tilldelningsprinciper borde tillämpas till och med under nuvarande krigshushållning. Konsumentkooperationen har inom de branschorganisationer, i vilka den måst låta sig representeras under kriget, genom sina företrädare energiskt arbetat för att kvotningen bör ske i anslutning till senast tillgängliga omsättningsuppgifter för de olika företagen för att på så sätt i möjligaste mån neutralisera skadeverkningarna av detta system. Helt kunna dessa skadeverkningar emellertid icke elimineras. Enligt styrelsens mening bör därför, så snart varutillgången överhuvud taget medger detta, det nuvarande systemet med kvotning genom importörföringar resp. branschsammanlutningar för industrin upphävas.

Behovsprövning i fråga om investeringar bör avskaffas efter kriget.

En fjärde typ av statliga regleringsåtgärder, som styrelsen i detta sammanhang ävenledes vill fästa uppmärksamheten på, utgöra de skilda slag av direkt investeringskontrollerande ingripanden, som i växande utsträckning genomförts under kriget. Denna kontroll över investeringsverksamheten framträder på skilda områden. Investeringsvolymens omfång och investeringarnas inriktning dirigeras i allt högre grad nu under kriget genom tilldelning av viktigare råmaterial, genom anvisning av arbetskraft o. s. v. Prioritet för rustningsproduktionen genomfördes redan tidigt under kriget. I det antiinflationistiska programmet ingår som bekant såsom ett viktigt led att utbygga och effektivisera denna investeringskontroll. I nuvarande situation är detta utan tvivel nödvändigt. I en krigs- och bristsituation måste en prövning av investeringarna ske med hänsyn till angelägenhetsgraden ur försörjningssynpunkt, investeringarnas betydelse med beaktande av militära skäl etc. Lika uppenbart är emellertid, att en dylik restriktiv investeringskontroll i fredstid avgörande skulle ingripa i konkurrensförutsättningarna mellan olika företag och företagsformer. Den skulle avskaffa den företagsfrihet, som enligt styrelsens mening utgör en central betingelse för det ekonomiska framåtskridandet. De under kriget tillämpade formerna av re-

striktiv investeringskontroll, innefattande angelägenhetsprövning av enskilda investeringar, böra sålunda avvecklas, så snart de nuvarande motiven för desamma bortfalla. Detta är emellertid, såsom av nästföljande avsnitt framgår, icke liktydigt med att staten skulle avstå från att efter kriget söka inverka på betingelserna för investeringsvolymen i arbetslöshetsbekämpande syfte.

Återställande av rörelsefriheten på arbetsmarknaden samt offentliga och enskilda åtgärder för arbetsanskaffning.

Ett femte område, där statliga ingripanden, som begränsa den tidigare rörelsefriheten, genomförts under kriget, är arbetsmarknaden. Bristen på arbetskraft för vissa produktionsområden har aktualiserat frågan om allmän tjänsteplikt men hittills lett huvudsakligen till sådana i jämförelse härmed något mer begränsade ingrepp i arbetskraftens frihet att välja sysselsättning som det s. k. arbetsförmedlingstvånget. På grund av sin principiella inställning i dessa frågor önskar styrelsen understryka, att en återgång till fredstidsmässiga förhållanden omedelbart bör åtföljas av ett återställande av rörelsefriheten även på arbetsmarknaden.

Styrelsen önskar emellertid med styrka betona, att detta principiella krav icke innebär ett avståndstagande från tanken att bl. a. genom statliga åtgärder förebygga och motverka depressionsarbetslöshet i stor skala. Uppenbart är, att avvecklingsperioden för krigshushållningen kommer att medföra synnerligen allvarliga arbetsmarknadsproblem. Demobiliseringen av de inkallade, nedskärningen resp. omläggningen av krisproduktionen, avvecklingen och omläggningen av vissa ersättningsindustrier, som icke kunna visa sig konkurrenskraftiga i fredstid — allt detta kommer att medföra svåra arbetslöshetsproblem. Styrelsen delar den allmänt uttalade uppfattningen, att statliga åtgärder böra företagas för att motverka en konservering av krisarbetslösheten och för att underlätta omställningsproceduren för näringslivet. Styrelsen har redan tidigare — bl. a. på sin tid i yttrande över arbetslöshetsutredningens betänkande — givit sin anslutning till offentliga arbetsprogram såsom medel att bekämpa depressionsarbetslöshet. Att med korslagda händer tolerera en långvarig och svår arbetslöshet är enligt styrelsens mening liktydigt med stora samhällsliga förluster och kan såsom erfarenheten visat leda till ett sammanbrott för hela samhällssystemet.

Styrelsen återkommer till problemet om den ekonomiska politiken överhuvud under övergångsperioden efter kriget, men önskar redan i detta sammanhang understryka vikten av att en grundlig inventering av produktiva arbetsuppgifter, avsedda att tillgripas såsom beredskapsarbeten, bör äga rum redan nu. Av särskild betydelse vid sidan om av stat och kommun verkställda investeringar äro åtgärder, som kunna vara ägnade att uppmuntra den enskilda investeringsverksamheten, främst i form av bostadsproduktion. Det redan före kriget dokumenterade behovet av nya och förbättrade bostäder har på grund av krigsårens låga bostadsproduktion ökat starkt. Inom stora delar av näringslivet, t. ex. industrin och transportväsendet, har kriget för övrigt medfört ett ackumulerat behov av ny- och reinvesteringar. En systematisk granskning av investeringsbehoven torde f. n. pågå inom stora delar av industrin. Krigsförhållandena ha vidare medfört, att ny- och

reinvesteringarna inom jordbrukets bestånd av ekonomibyggnader och bostäder varit små under senare år. Jordbrukets byggnadsbestånd var redan i fredstid, främst på grund av sin höga genomsnittsalder, i stort behov av förbättringar och nyanläggningar. Lantbrukets utrustning med maskinella hjälpmedel tarvar även betydande förbättringar, trots att maskinanskaffningen, särskilt under åren närmast före kriget, låg på en förhållandevis hög nivå. Viktiga och stora produktiva arbetsuppgifter föreligga sålunda inom det svenska folkhushållet.

Genom de utredningsarbeten, som nu igångsatts, tills vidare under finansdepartementets ledning, synes den i motionerna begärda kartläggningen över dels vilken roll krigs- och ersättningsindustrierna spela ur sysselsättnings synpunkt, dels vilka investeringsbehov, som efter kriget kunna vara ägnade att skapa sysselsättning åt de krisarbetslösa, komma att företagas. Uppmärksamhet kommer av tillgängliga referat att döma därvid även att ägnas åt de enligt styrelsens mening mycket betydelsefulla problemen beträffande omskolning av arbetskraft i samband med produktionsomläggningarna samt förbättrad yrkesskolning och yrkesvägledning. Såsom styrelsen redan framhållit, är det önskvärt, att den stora omställningsprocessen kan äga rum med ett bibehållande av samma frihet på arbetsmarknaden som förefanns före kriget.

Den ekonomiska politiken.

Beträffande den ekonomiska politiken under övergångstiden önskar styrelsen utöver vad som redan påpekats framhålla följande.

Under kriget har den ekonomiska politiken dominerats av de krav, som upprustningen och avspärrningen samt försörjningsfrågorna i vidaste bemärkelse aktualiserat. Under övergången från krigs- till fredshushållning bör enligt styrelsens mening den ekonomiska politiken i likhet med under förkrigstiden inriktas på att skapa så gynnsamma betingelser som möjligt för ett vidmakthållande av produktion och sysselsättning inom Sverige, utan att förbindelserna med världshushållet försämras. Detta dubbla krav på valuta-, penning-, finans- och konjunkturpolitikens utformning kommer otvivelaktigt att leda till en hel rad ytterst besvärliga avvägningsproblem. Vissa åtgärder, t. ex. en isolerad sänkning av den svenska valutans värde, kunna på kort sikt medföra lättnader för det svenska folkhushållet, men på längre sikt genom motåtgärder från andra länder en minskning av nationalinkomsten. Den uppfattningen synes vinna allt mera ökad terräng, att vår valuta-, penning-, finans- och konjunkturpolitik bör samordnas med motsvarande åtgärder i de ledande länderna på världsmarknaden. Detta kan på kort sikt betyda, att vårt land får uppoffra en tillfällig lättnad i sina krisbekymmer under övergångstiden för att vinna fördelar på längre sikt av ett mer utvecklat internationellt varuutbyte. Med hänsyn till den utomordentliga betydelse för den svenska levnadsstandarden, som utrikeshandeln har, råder det ingen tvekan om att vårt land bör medverka i strävandena att åstadkomma en internationell konjunkturtegring, baserad på ett vidgat handelsutbyte.

En konjunkturfri ekonomisk utveckling är med hänsyn till det svenska näringslivets beroende av världsmarknaden icke tänkbar. Det är icke ens

med den mest genomförda nationella tvångs- och planhushållning, såsom erfarenheten visat, möjligt att vid varje tidpunkt riktigt inbördes avpassa sparande och investeringar och förhindra felinvesteringar, vilket är förutsättningen för en krisfri ekonomisk utveckling. Men även om man gör antagandet, att det i Sverige skulle vara möjligt att realisera ett sådant program, så kunde målet endast nås genom en oerhörd sänkning av vår levnadsstandard. Det ekonomiska framåtskridandet finge m. a. o. offras till förmån för en autarkibetonad hushållning, som eftersträvade men i realiteten säkerligen icke skulle nå målet att dirigera den ekonomiska utvecklingen på ett sådant sätt, att depressionsperioderna helt undvekos.

Den svenska konjunkturpolitiken har därför följdriktigt arbetat med en betydligt mer begränsad målsättning, nämligen att söka åstadkomma en viss konjunkturutjämning. Enligt styrelsens mening bör den ekonomiska politiken överhuvud taget (valuta-, penning-, finans- och konjunkturpolitiken) efter kriget inriktas på att realisera denna mer begränsade, men som förut sagts i och för sig ytterst betydelsefulla målsättning. Detta förutsätter, att vår ekonomiska politik samordnas med liknande åtgärder i de ledande industriländerna på världsmarknaden i strävandena att så långt möjligt ernå full sysselsättning.

Genomförandet av ett sådant internationellt samarbete på den ekonomiska politikens område ställer helt naturligt särskilt stora krav på att den svenska handelspolitiken och jordbrukspolitiken efter kriget skola utformas med beaktande av våra internationella intressen. Styrelsen avser icke att i detta sammanhang närmare ingå på de handels- och jordbrukspolitiska problemställningarna, men vill i förbigående som sin mening framhålla, att ett system av måttliga skyddstullar och därmed jämförliga handelspolitiska åtgärder i praktiken visat sig vara avgjort mindre hinderliga för det internationella handelsutbytet än de under förkrigstiden i många länder tillämpade handels- och jordbrukspolitiska regleringsåtgärderna, t. ex. valuta- och andra kontingenteringar, bilaterala handelsavtal, import- och exportmonopol etc. Handels- och jordbrukspolitiska åtgärder av sistnämnda typ ha visat sig utgöra ytterst allvarliga hot mot den ekonomiska rörelsefriheten, därigenom att de leda till effektivitetshämmande kvotnings-system och liknande inre marknadsregleringar.

Svensk medverkan i det internationella hjälp- och rekonstruktionsarbetet.

I den föregående framställningen har upprepade gånger antytts, att de ekonomiska och sociala problem, som vi komma att ställas inför efter kriget, icke kunna betraktas som en rent nationell fråga.

I framtiden liksom under förkrigsåren utgör den ekonomiska internationalismen en av de grundläggande förutsättningarna för en fortgående stegring av vårt folks välbästand. Ur denna synpunkt kan betydelsen av ett snabbt återuppbyggande av näringslivet i de krigshärjade länderna och av den internationella handeln icke överskattas.

Ett sådant återuppbyggnadsarbete kommer emellertid att möta oerhörda svårigheter. Särskilt i Europa fullbordar det totala kriget efter hand sitt verk: stora bebyggelsecentra läggas i ruiner; industrier, kommunikationer och

hamnanläggningar förstöras; en växande del av tonnaget sänkes. Samtidigt förslites det fasta kapitalet utan att kunna ersättas, och väldiga arealer odlad jord sugas ut eller läggas öde. Det är icke osannolikt, att läget i en stor del av Europas länder liksom i Bortre Asien kommer att vara sådant efter kriget, att förutsättningarna för folkförsörjningen i dessa områden helt ödelagts för en kortare eller längre tid; särskilt kommer detta att bli fallet, om fiendligheternas upphörande åtföljes av ett sammanbrott för administrationen i besegrade och ockuperade länder. Under alla förhållanden måste det läge, som inträder efter kriget, karakteriseras av ett utomordentligt svår-
bemästrat arbetslöshetsproblem, beingat av demobiliseringen, återflyttningen av krigsfångar och flyktingar samt nedläggande av produktionen för militära syften, med åtföljande svårigheter att avveckla ersättningsindustrin och på nytt uppbygga ett med världsmarknaden sammanknutet näringsliv.

Då det gäller att söka återställa normala internationella handelsförbindelser efter kriget, är det sålunda av största vikt, att näringslivet i de krigshärjade länderna snabbt återuppbygges. Det är även ur intern svensk synpunkt utomordentligt betydelsefullt, att så sker, och det är sålunda redan av detta skäl motiverat, att vi i den utsträckning våra resurser medge deltaga i den internationella samverkan i återuppbyggande syfte, som måste följa efter kriget. Givetvis bör behovet av stöd till återuppbyggnadsarbetet i våra grannländer i första hand tillgodoses. Bl. a. torde Sverige därvid kunna bidra med redskap, maskiner, monteringsfärdiga hus, vissa råvaror samt eventuellt ställa till förfogande tonnage och valutor för import av livsmedel samt råvaror för industri och jordbruk.

Den solidaritet över gränserna, som en dylik internationell hjälpverksamhet ger uttryck åt, torde i sin mån kunna främja den internationella intressegemenskap, som måste vara grundvalen för en bestående fred.

I de berörda motionerna ha också i detta sammanhang understrukits de moraliska förpliktelser, som åvila Sverige i en dylik fredsbyggande hjälpaktion. Det framhålles sålunda i både den Strand-Västbergska och den Ohlin-Hesselgrenska motionen, att »såväl det anseende, som vårt land vunnit för en sund reformverksamhet, och vår inställning till det nordiska och det internationella samarbetet under mellankrigsperioden som det faktum, att vi nu så länge stått och fortfarande stå utanför kriget, förplikta oss till att förbereda insatser i denna internationella samverkan». Säkerligen torde detta vara ett uttryck för en mycket bred opinion i vårt land.

Det kan, såsom förut framhållits, ligga nära till hands att med hänsyn till en effektiv insats i det svenska återuppbyggnadsarbetet hävda, att den statliga kontrollen över utrikeshandel, produktion och prisbildning bör bestå under den tid, som detta rekonstruktionsarbete pågår. Motiven härför skulle vara, att vi alltjämt behöva hålla konsumtionen inom landet tillbaka för att kunna ställa så mycket större resurser till förfogande för internationella hjälpaktioner.

Den alldeles övervägande delen av vår import utgöres emellertid av råvaror och produktionsmedel för industrins och jordbrukets behov samt bränslen och drivmedel. Därest denna import snabbt kan utvidgas, stärkes den svenska produktionseffektiviteten och därmed också våra förutsättningar att verksamt bidra till det internationella återuppbyggnadsarbetet. Ur denna synpunkt är det angeläget, att de skilda organ för importen, som

det svenska näringslivet byggde upp i fredstid, på nytt få träda i funktion i fri effektivitetsstegrande tävlan. Ett bibehållande av importkvoteringen efter krigets slut skulle endast fördröja en svensk produktionsstegring och därmed hämma våra möjligheter att medverka i rekonstruktionsarbetet utanför våra gränser.

Det måste också framstå såsom en viktig angelägenhet att Sverige, därest landet alltjämt kan undgå att indragas i kriget, efter vapenstilleståndet går före i en strävan att i önskvärd utsträckning bryta ned handelshindren och återupprätta internationella ekonomiska förbindelser. Även om detta momentant skulle skärpa näringslivets omställningssvårigheter, skulle det utan tvivel på längre sikt underlätta en stegring av den svenska produktionsförmågan och innebära ett stärkande av vår internationella good will. Intet skulle för vårt lands vidkommande vara mera ödesdigert, än om vi genom en restriktiv handelspolitik skulle bidra till att försvåra och förlänga den »autarkiska stelkramp», som hotar att resa oöverstigliga hinder för en ekonomisk internationalism efter detta krig.

Det torde icke rimligen kunna förutsättas, att en svensk insats i det internationella återuppbyggnadsarbetet skall kunna göras, utan att i förväg kontakt kunnat upprättas med sådana organ i andra länder, som bedriva utredningsarbete i motsvarande syfte. I de berörda motionerna har i detta sammanhang pekats på betydelsen av kontakt med det samarbetsorgan, som för detta ändamål upprättats inom den Internationella arbetsorganisationen, i vilken Sverige alltjämt är medlem. I detta sammanhang böra också de organisatoriska problem, som äro förknippade med det internationella ekonomiska och sociala samarbetet, göras till föremål för utredning ur svenska utgångspunkter och med ledning av de erfarenheter, som gjorts under mellankrigstiden. För detta syfte torde det vara lämpligt, att de utredningar rörande de svenska efterkrigsproblemen, som nu påbörjats, på en senare tidpunkt samordnas genom tillsättande av ett särskilt utredningsorgan med uppgift att bl. a. pröva förutsättningarna för en kommande svensk insats i det internationella återuppbyggnadsarbetet och närmare uppdraga riktlinjerna härför samt bringa dessa planer till vederbörande internationella utredningsorgans kännedom.

Långsiktsproblemen.

I de synpunkter, som ovan framförts, har styrelsen huvudsakligen begränsat sig till att behandla de omställnings- och återuppbyggnadsproblem, som uppstålla sig omedelbart efter krigets slut. Därvid har framhållits betydelsen av att omläggningen till fredsekonomi sker så snabbt som möjligt, och att därvid de av kriget betingade regleringsåtgärderna böra avvecklas och priserna anpassas till den lägre kostnadsnivån.

Styrelsen har i detta sammanhang icke ansett sig närmare böra diskutera den långsiktiga ekonomiska och sociala politiken efter krigets slut. Sålunda ha socialpolitikens framtidsproblem icke berörts. Styrelsen vill emellertid slutligen också betona, att de åtgärder, som vidtagas i samband med omställningsprocessen efter kriget, i stor utsträckning få betydelse även för den ekonomiska utvecklingen på längre sikt. Sålunda kan, såsom förut framhållits, valutapolitiken efter kriget ges en sådan utformning, att vissa lätt-

nader på kort sikt vinnas, ehuru på bekostnad av möjligheterna att på längre sikt höja nationalinkomsten. Det är därför av största vikt, att den ekonomiska utvecklingen på längre sikt beaktas i det planeringsarbete, som nu påbörjats. Detta förutsätter bl. a. en samordning av de olika åtgärderna på ett sådant sätt, att de bringas i överensstämmelse med en gemensam långsiktig målsättning. Sålunda är det nödvändigt, att den framtida jordbrukspolitiken utformas så, att den låter sig förenas med våra strävanden att medverka i en så snabb utbyggnad av det internationella handelsutbytet som möjligt. Det är, för att taga ytterligare ett exempel, av vikt, att bostadspolitiken efter kriget utformas med vederbörlig hänsyn till befolkningsutvecklingen, vilken uppenbarligen kommer att leda till en minskad hushållsbildning inom en icke alltför avlägsen framtid. Bostadspolitiken måste sålunda lägga större vikt vid behovet av en förbättrad utrymmesstandard än vad som tidigare varit möjligt.

Kravet på att de planerade åtgärderna bringas i samklang med varandra och med en gemensam målsättning för utvecklingen på längre sikt gör det, enligt styrelsens mening, nödvändigt att ett samordnande, allsidigt sammansatt utredningsorgan vid en senare tidpunkt tillsättes.

Yrkande.

Med stöd av ovan anförda synpunkter får styrelsen framhålla, att de redan övervägda eller igångsatta utredningarna rörande efterkrigsplaneringen fylla ett ytterst angeläget behov. Dessa utredningar sammanhållas till en början av finansministeriet. Det är emellertid enligt styrelsens mening önskvärt, att ett särskilt samordnande utredningsorgan vid en senare tidpunkt tillsättes, vari olika intressegrupper äro representerade, och som har att pröva de föreslagna åtgärderna med hänsyn till en gemensam målsättning för den långsiktiga politiken. Därvid böra bl. a. riktlinjer uppdragas för Sveriges medverkan i ett internationellt ekonomiskt samarbete, som syftar till att förverkliga en konjunkturstimulerande internationell politik, samtidigt som förutsättningarna att höja den svenska produktionens effektivitet på längre sikt undersökas.

Stockholm den 9 april 1943.

KOOPERATIVA FÖRBUNDET

Albin Johansson.

Mauritz Bonow.

Till Andra kammarens tillfälliga utskott nr 2.

Sedan undertecknade, Kvinnoorganisationernas utskott för mellanfolkliga frågor, såsom ett samarbetsorgan för flertalet svenska kvinnoföreningar beretts tillfälle inkomma med yttrande över motionerna nr 9 i II. kammaren, nr 145 i I. kammaren och 222 i II. kammaren samt 146 i I. och 221 i II. kammaren, få vi härmed anföra följande.

Kvinnoorganisationernas utskott har till uppgift att följa och bevaka speciellt de internationella spörsmålen och kan därför icke yttra sig mera ingående om motionerna i den mån de beröra enbart inhemska problem. Härtill skulle ha fordrats, att yttranden inhämtats från var och en av de i utskottet representerade organisationerna. I följd härav komma i det följande att huvudsakligen beröras endast de frågor, som samtidigt ha en internationell aspekt.

I samtliga motioners huvudsyfte att i god tid tillskapa offentliga utredningsorgan med uppgift att följa de ekonomiska och sociala frågor, som fredsslutet kommer att föra med sig, kunna vi helt instämma, så mycket mer som kvinnoföreningarna i tvenne skrivelser till Kungl. Maj:t redan förra året hemställt om tillsättandet av en dylik fredsberedskapskommission.

Motionen nr 9 i II. kammaren tar huvudsakligast sikte på de inre efterkrigsproblemen och begär tillsättandet av speciella organ, som skulle ha till uppgift att ange de allmänna riktlinjerna för de åtgärder av ekonomisk och näringspolitisk art, som böra tillgripas i samband med näringslivets omställning till fredsproduktion och föreslå praktiska åtgärder för deras omsättande i verkligheten.

Utan att gå in på motionens resonemang om olika vägar till dessa frågors lösning, vill Utskottet för mellanfolkliga frågor för sin del stryka under betydelsen av att man härvidlag i första hand tar sikte på bostadsfrågan såsom ett av våra viktigaste sociala problem. Dess lösning skulle dessutom i hög grad kunna motverka en befarad arbetslöshet.

Utskottet vill även peka på en särskild sida av arbetskraftsproblemet, nämligen kvinnornas ställning vid den omplacering, som återgång till normala arbetsförhållanden måste medföra. Den undersökning, som härvidlag skulle behöva göras, bör omfatta icke blott den närmaste fredskrisens förhållanden med av hemkallningarna framkallade omflyttningar, utan även taga sikte på en mera djupgående undersökning rörande den kvinnliga arbetskraftens inplacering och utnyttjande i det moderna arbetslivet. Ett rationellt uppordnande i detta avseende av förhållandena på arbetsmarknaden skulle bidra till lösningen av många sociala problem.

Vad den i motionen omdiskuterade frågan om näringsstandarden beträffar, vill Utskottet endast framhålla, att hänsyn i första hand bör tagas till att bereda barnen och den växande ungdomen den kost, som den moderna vetenskapen fordrar för deras räkning. Detta torde som i motionen framhållas i sin tur bidra till ett bättre utnyttjande av och omställning av jordbrukskapaciteten.

Samtliga i motionen diskuterade problem torde emellertid ha även en internationell sida. Sålunda ha såväl bostadsfrågan som näringsstandarden redan behandlats internationellt inom N. F:s Hälsovårdskommitté och torde i framtiden ännu mer komma att uppmärksammas vid internationella överläggningar, och kvinnoarbetsproblemet torde särskilt efter detta krig kom-

ma att i alla länder allvarligt diskuteras. Det synes oss därför vara en för begränsad syn på frågan att begära en utredning, inriktad endast på de egna inhemska efterkrigsproblemen. Vidare synes det oss, att en svensk fredsberedskap bör känna särskilt ansvar för våra nordiska grannländer. Detta ansvar bör taga sig uttryck i att vissa förberedelser för vårt lands deltagande i deras ekonomiska återuppbyggnad inginge som en avsevärd del i utredningsprogrammet. I likhet med motionerna 145 i I. och 222 i II. kammaren samt 146 i I. och 221 i II. kammaren vilja vi därför understryka, att utredningens direktiv bör avse inte endast de inhemska utan även vissa internationella och framför allt nordiska återuppbyggnadsproblem.

Den rent humanitära hjälpen till nordiska och andra länder torde även böra förberedas på sådant sätt, att vi omedelbart efter krigets slut kunna verksamt gripa in. Härtill fordras utredning av tillgången på tonnage och andra trafikmöjligheter samt varor.

Kravet på ett nära samarbete med Internationella Arbetsorganisationen synes oss vara synnerligen viktigt. Man har i denna organisation en sorts clearinginstitution, som står i kontakt med ett mycket stort antal länder och som har djupgående erfarenheter från den förra efterkrigstiden. Vårt medlemskap i Internationella Arbetsorganisationen förpliktar oss dessutom att deltaga i dess arbete för lösning av de internationella efterkrigsproblemen. Förslaget att utsända någon eller några personer att följa utvecklingen och efterkrigsplanerna i olika länder synes oss väl motiverat ävensom förberedelser till att vid behov kunna sända arbetskraft och tekniska experter att deltaga i uppbyggnadsarbete. Båda delarna måste befordra våra egna möjligheter att återknyta våra förbindelser med andra länder.

Det bör från början förutses, att många av efterkrigsproblemen och särskilt förslagen till fredskrisens bemästrande måste komma att betraktas på vitt skilda sätt utifrån olika politiska utgångspunkter. Att redan inom utredningsarbetets första etapp söka komma fram till yttranden och förslag, som kunna godtagas av alla parter och intressenter i det ekonomiska livet, skulle säkert endast medföra, att utredningen stannade vid ganska ineffektiva kompromisser. Vi vilja därför tillstyrka, att utredningen i den första etappen endast blir av allmänt förberedande natur, varvid olika experter och olika intressegrupper anmodas att framlägga sina skilda uppfattningar, varjämte naturligtvis det material, som kan objektivt studeras i möjligaste mån hopbringas. Först utifrån därpå följande remisser och offentlig diskussion borde ett mer slutgiltigt politiskt ställningstagande ske och ett handlingsprogram i samförstånd söka åstadkommas.

Rörande tillsättandet av ledamöter för den beramade utredningen, såväl i en samlad kommission, i olika delegationer eller såsom enskilda utredningsexperter, önska vi understryka det naturliga kravet, att kvinnlig sakkunskap måste bli representerad. Detta är inte endast påkallat i den mån utredningen måste syssla med frågor om den kvinnliga arbetskraftens samsättningsförskjutningar utan framför allt för att en viktig synpunkt på produktionsprocessens omställning för fredshushållning skall bli tillbörligt beaktad. Denna omställning måste i hög grad komma att syfta till ett mer direkt tillfredsställande av de sociala behoven och en ny avvägning av de olika konsumtionsbehovens angelägenhetsgrad. Det torde inte vara någon överdrift att påstå, att i vårt land dessa problem mest beaktas av kvinnlig sakkunskap. En kontakt med de stora leden av kvinnor, som direkt ha erfarenhet om konsumtionens behov och som önska en ny inriktning av pro-

duktionen för konsumtionsvaror, måste upprätthållas av varje utredning om dessa för framtiden viktiga områden.

Stockholm den 29 mars 1943.

FÖR KVINNOORGANISATIONERNAS UTSKOTT

FÖR MELLANFOLKLIGA FRÅGOR:

Célie Brunius.

*Sonja Branting-Wester-
ståhl.*

Elsa Cedergren.

Ellen Hagen.

Signe Höjer.

Eva Hökerberg.

Karin Kock.

Eleonor Lilliehöök.

Ingegerd Palme.

Hanna Rydh.

Till Andra kammarens andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 4 februari 1943 har Landsorganisationen i Sverige beretts tillfälle att avgiva utlåtande över tre i andra kammaren väckta motioner, nämligen nr 9 av herr Nilsson m. fl. angående tillsättande av speciella organ för ekonomisk fredsberedskap, ävensom motionerna nr 221 och 222, vilka äro likalydande med de i första kammaren väckta motionerna nr 146 av herr Strand m. fl. och nr 145 av herr Ohlin m. fl. Landssekretariatet får å landsorganisationens vägnar anföra följande.

Alla tre motionerna avse behovet av en ingående planering rörande de ekonomiska och arbetsmarknadsmässiga omställningsproblem, som komma att framträda efter pågående krig. De av herrar Strand m. fl. och Ohlin m. fl. väckta motionerna ingå dessutom på efterkrigsproblemets internationella sida genom att förorda svenskt deltagande i internationella hjälpaktioner och återuppbyggnadsarbete i samarbete med andra länder samt med internationella organisationer. Förslagen innebära, att hithörande problem skola underkastas utredning.

Frågan om svenskt deltagande i internationella hjälpaktioner och internationellt återuppbyggnadsarbete.

Landsorganisationen vill till en början understryka det samband, som råder mellan frågans inre och yttre aspekter. Efter kriget kommer säkerligen ute i världen att föreligga ett mycket stort behov av svenska exportvaror. I segrarländerna, liksom också i vissa nu ockuperade länder, som relativt snabbt få ordnade kreditförhållanden, kommer detta behov sannolikt att

snart ta sig uttryck i en effektiv efterfrågan. Men om samtidigt stora delar av den europeiska kontinenten komma att beröras av ömsesidigt folkhat, om där under lång tid kommer att råda ovisshet om den definitiva politiska indelningen och ordningen, och om återuppbyggnadsarbetet av dessa och andra skäl drar ut på tiden, kan det lätt hända, att handelskrediten och därmed hela världshandeln förlamas genom en serie av politisk-finansiella kriser, vilkas verkningar även kunna beröra vårt land, såväl direkt som indirekt. Den internationella återuppbyggnadskonjunkturen kan därigenom brytas i förtid.

Det är ett väl känt faktum, att det mycket starka industriella uppsvinget i Sverige under mellankrigsperioden till väsentlig del betingades av exportindustriernas utveckling, låt vara att exportökningen var betydligt mindre markerad under 30-talet än under 20-talet. Medräknas fraktinkomsterna, svarade exporten omedelbart före kriget för gott och väl en femtedel av vår nationalinkomst. Det är till väsentlig del just det förhållandet, att vårt land är så litet och den inre marknaden i Sverige så begränsad, som gör, att vårt välstånd i ovanligt hög grad är beroende av exportindustrierna.

Vi ha därför redan av ekonomiska skäl om möjligt ännu större intresse än stormakterna av att den internationella återuppbyggnadskonjunkturen snart kommer igång och att allt som göras kan för att begränsa det av krigs- och ockupationshandlingar stimulerade folkhatet också verkligen bli gjort. Samtidigt äro vi för vår existens som självständig nation ännu mer än stormakterna beroende av att efterkrigsvärlden både i ekonomiskt och politiskt avseende får en sådan organisation, att nya krigshot elimineras eller i görligaste mån begränsas. Det är endast i vissa krigslägen, som en nation som Sverige förmår skydda sig genom att hålla en stark försvarsberedskap. Vilja vi någonsin vinna en säkrare garanti för vår svenska folkfrihet, kan detta endast ske på det internationella samarbetets grund. Syftmålet må synas svårt att vinna även på denna väg — och är så också. Men det är den enda väg, som kan ge något hopp. Att beträda den är därför inte att hänge sig åt något opraktiskt drömmeri. Det är i stället att göra vad man kan för att söka nå ett i ordets bokstavliga mening livsviktigt praktiskt mål.

Det är så mycket större anledning att understryka dessa synpunkter, som vårt lands litenhet ofta brukar användas såsom argument för att vi tills vidare tvärtom borde ställa oss avvaktande till det internationella samarbetets problem. I verkligheten är det, som här framhållits, just vår litenhet, som gör oss i sådan särskild grad beroende av att detta samarbete skall få ett lyckligt resultat. Men i en dylik mellanfolklig samverkan måste alla vara med som ha någon förmåga därtill. Om en part drar sig undan eller nöjer sig med innehållslösa åthävor, kan detta lätt stärka argumentationen för sådana grupper i andra länder, som önska vända ryggen till för att i stället fullfölja autarkiska eller t. o. m. imperialistiska strävanden.

Det finns ingenting som så skulle förbättra de i och för sig ganska dåliga förutsättningarna för förståelse mellan folken som ett planmässigt internationellt återuppbyggnadsarbete och väl organiserade hjälpaktioner. Såsom en av de få av krigets direkta härjningar oberörda nationerna i Europa ha vi speciella förpliktelser i detta avseende; vi ha redan i handling demonstrerat vårt medvetande härom. Naturligtvis skola vi under inga förhållanden påtvinga någon vår hjälp. Men vi måste, i den utsträckning våra resurser medgiva, vara beredda att ge allt det bistånd, som kan befinnas önskvärt.

Det må i detta sammanhang erinras om att vi själva kunna ha intresse av att bryta vår nuvarande isolering. På grund av vår ställning såsom neutral stat men också på grund av det tvångsläge, som vi länge befunnit oss i, ha vi bland annat underlåtit att uppehålla så intima förbindelser med Nationernas Förbund och Internationella Arbetsbyrån, som skulle svara mot vårt medlemskap i dessa institutioner. Det har också, såsom upprepade gånger omvitnats under de senaste månaderna, på sina håll i utlandet förmärkts vissa tvivel på att vi fortfarande skulle vara beredda att slå vakt om demokratiska principer. En intensifierad svensk medverkan i ett internationellt ekonomiskt rekonstruktionsarbete skulle tjäna det ingalunda oviktiga syftet att bryta vår isolering och att inför världen klargöra, huruvida Sverige om möjligt ännu starkare än förr hyllar de demokratiska och humanitära värdena.

Det får betraktas såsom en naturlig sak, att vi särskilt inrikta oss på att stödja återuppbyggnadsarbetet i övriga nordiska länder och över huvud utveckla vårt ekonomiska samarbete med dem. Vi böra redan nu planera, hur vi med lån, bidrag och materialleveranser skola kunna medverka till våra grannländers rekonstruktion. Vi böra också till ingående övervägande uppta problemet om borttagande av hindren för arbetarnas flyttning mellan de nordiska länderna. Det kan tänkas, att svensk arbetskraft behöves för att medverka vid rekonstruktionsarbetet inom våra grannländer. Det kan också hända, att vissa grannlands industrier komma att uppvisa tillfälliga överskott av arbetskraft, som skulle kunna nyttiggöras inom Sverige.

Sysselsättningsproblemet under de första efterkrigsåren.

Under de första efterkrigsåren kommer sysselsättningsproblemet att bestämmas av två motverkande tendenser.

Å ena sidan kommer storleken av de befolkningsgrupper, som utbjuda sina tjänster å den ordinarie arbetsmarknaden, att ökas och samtidigt sysselsättningen för vissa befolkningsgrupper att nedgå på grund av en hel rad lätt förutsebara förändringar. Sålunda har befolkningen i arbetsför ålder undergått en icke obetydlig ökning under kriget. När inkallelserna upphöra eller minskas, kommer en tämligen plötslig ökning i utbudet av arbetskraft till synes på arbetsmarknaden. Ungefär samtidigt komma vedavverkningarna att minskas, ersättningstillverkningarna att nedläggas, rustningsindustrierna att gå tillbaka, militära anläggningsarbeten att upphöra eller reduceras i omfång, sekundära konjunkturer i rustningsindustricentra och krigsförläggningssorter att avbrytas.

Å andra sidan kommer återuppbyggnadsarbetet såväl i Sverige som i sådana andra länder, vilka omedelbart eller relativt snart äro i stånd att efterfråga varor på den svenska marknaden, att på flera håll betyda ökade sysselsättningsmöjligheter för svenska arbetare. Behovet av spårvagnar, busar, lastbilar, traktorer och personbilar är för närvarande mycket stort, eller kommer att framstå som mycket stort så snart billiga drivmedel kunna anskaffas. Vägbyggandet kommer att återupptagas, och vägunderhållet intensifieras. Den nuvarande bostadsbristen kommer att innebära att det blir gott om arbete för byggnadsarbetare. Skeppsvarven torde kunna påräkna god sysselsättning under flera år i trots av den konkurrens, som man kunde

vänta från den oerhört uppdrivna amerikanska varvsindustrien. I utlandet kommer att föreligga ett omfattande behov av svenskt trä för byggnadsändamål. Man kan räkna med en stor lagerpåfyllnadsefterfrågan på pappersmassa, papper, liksom på flera andra produkter.

Resultatet av dessa två motverkande tendenser torde bli dels relativt god sysselsättning inom vissa delar av näringslivet, dels en rätt omfattande arbetslöshet på andra håll. Om denna arbetslöshet icke bemästras, kan det tänkas, att en allmänt köpkraftssänkande effekt erhålles, varigenom den inre återuppbyggnadskonjunkturen skulle kunna hämmas eller t. o. m. i förtid brytas. Mycket beror här på hur snabbt de kommersiella förbindelserna med främmande länder kunna återknytas, hur den ekonomiska och politiska saneringen av den europeiska kontinenten förlöper, samt på hur effektiva åtgärder, som komma att vidtagas för att ta hand om den partiella arbetslöshet, som under alla förhållanden lär komma att uppstå.

Beträffande den arbetslöshetsbekämpande politiken föreligger för närvarande betydligt bättre utsikter än vid tiden efter det förra världskriget. De allmänna principerna för konjunkturpolitiken och arbetslöshetspolitiken ha nämligen nu utvecklats på ett sätt, som gör, att man knappast behöver förvänta något upprepanande av alla de missgrepp, vartill man vid det tidigare tillfället gjorde sig skyldig. Statsmakterna komma sålunda knappast att gå in för någon deflationspolitik liknande den som genomfördes efter 1920. Behovet av att arbetslöshet motverkas genom omfattande offentliga arbeten är nu så allmänt erkänt, att man kan utgå ifrån att sådana arbeten komma att igångsättas, och att de komma att bli anordnade på ett mera tillfredsställande sätt, än vad skedde under arbetslöshetsåren i början av 20-talet.

Det offentliga arbetsprogrammet.

Likväl föreligger behov av att frågan om arbetslöshetspolitiken efter kriget underkastas ingående utredning och detta av flera skäl.

Rent allmänt måste det sägas, att den ena depressionen icke är den andra alldeles lik. En arbetslöshetspolitik, som passar för gårdagens kris, är därför sällan tillfyllest för morgondagens. Men dessutom gäller, att vi ännu så länge aldrig i praktiken lyckats bedriva en fullt tillfredsställande arbetslöshetspolitik. Beträffande de åtgärder, som företogs under depressionen i början på 30-talet, är bland annat att märka, att de på grund av politiska förhållanden startades alldeles för sent. Ett program för offentliga arbeten måste vara så i detalj förberett, att man nästan endast behöver »trycka på en knapp», när behovet av dess realiserande ger sig till känna. Som emellertid statsmakterna under 30-talets lopp utvecklade en berömvärd förståelse för denna synpunkt, utgår landssekreteriatet ifrån, att den år 1940 företagna inventeringen av objekt för offentliga arbeten underkastas en översyn, samt att de arbeten, som för ändamålet utväljas, bli i såväl tekniskt och administrativt som finansiellt hänseende i detalj planerade. Om man vill vara fullt säker på att bli färdig i tid, måste emellertid en dylik planering påbörjas med det allra snaraste.

Vid sidan av offentliga byggnader, vägar, dubbelspåriga järnvägslinjer och andra anläggningsarbeten, skogsvårdsarbeten och dylikt, bör programmet givetvis omfatta ett fortsatt stöd åt bostadsproduktionen — något som

också motiveras av den flerstädes rådande bostadsbristen. Härvidlag vill det emellertid synas, som om man tills vidare skulle kunna i huvudsak nå syftet endast genom att fortsätta den nuvarande bostadspolitiken. Med hjälp av tertiär- och tillägglåneverksamheten torde bostadsproduktionen sålunda kunna i mycket hög grad stimuleras. Den allmänna subventionsverksamheten torde dock efter hand böra utvidgas till att omfatta flera kategorier än enbart flerbarnshushåll och pensionärer, vilka dock endast representera en del av den ekonomiskt betingade bostadsnöden. — Bostadsförbättringsverksamheten på landsbygden, vilken omfattar bostadsförbättringsbidrag, bostadsförbättringslån, lantarbetarbostadslån m. m., torde också komma att få en viktig sysselsättningsskapande effekt, särskilt om den kompletteras genom ökat statsstöd för lanthemmens förseende med vatten- och avloppsledningar, varom förslag nyligen framlagts. Det vore givetvis att hälsa med glädje, om programmet kunde ytterligare utbyggas genom en verksam sanering av jordbrukets ekonomibyggnader, men det kan ifrågasättas, om detta icke i huvudsak bör ske i samband med en mera långsiktig planering av jordbrukspolitiken, än vad som kan medhinnas inom ramen för de nu aktuella fredsberedskapsutredningarna. Vad som under alla förhållanden är av stor vikt för landsbygdens bygnadsprogram — särskilt om det ytterligare utvidgas — är att byggnadsteknisk expertis i ökad utsträckning anlitas vid dess administration. Det bör i framtiden icke få förekomma, såsom fortfarande i vissa fall händer, att betydande lån och bidrag utlämnas av egnehemsnämnder, vilka icke ha tillgång till en enda heltidsanställd byggnadsakkunnig person.

Man kan sålunda utgå ifrån att byggnads- och anläggningsarbeten komma att bli väl representerade i arbetsprogrammet. Det synes emellertid vara viktigt, att de icke få dominera detsamma i så hög grad som hittills varit vanligt. Arbetslösheten kommer att träffa många grupper av arbetare och andra arbetstagare, som icke lämpa sig för byggnadsarbete, och som t. o. m. löpa fara att förlora en del av sin yrkesskicklighet och i varje fall kontakten med arbetsmarknaden inom sina egna yrken, särskilt om de sysselsätts med byggnads- och anläggningsarbete utanför hemorten. Även om byggnadsarbetena föranleda en avsevärd sekundär efterfrågan på produkter från exempelvis trä- och järnindustrien och dessutom ha en allmänt köpkraftsuppehållande effekt, synes det önskvärt, att man inte enbart litar till dylika sekundära verkningar utan dessutom genom direkta åtgärder söker stimulera sysselsättningen inom andra arbetsområden, t. ex. den mekaniska verkstadsindustrien.

Detta är framför allt angeläget i fråga om sådana lokala arbetsmarknader, där sysselsättningen dominerats av någon viss industri, vilken tvingats till temporära inskränkningar. Trots bristen på hemhjälp — vilken för övrigt torde bli mindre utpräglad under de första efterkrigsåren, än vad den är för närvarande — bör man vidare icke utgå ifrån att hembiträdesyrket representerar en tillräcklig och lämplig arbetsreserv för all kvinnlig arbetskraft, som kommer att lediggöras efter kriget. Snarare bör man inrikta sig på ett snabbare utbyggande av sådana välfärdsanordningar, där kvinnlig arbetskraft kan sysselsättas — t. ex. skollunchorganisationen och barnkrubbeverksamheten. Det kan t. o. m. ifrågasättas, om man icke bör planera vissa helt nya sådana välfärdsanordningar, varigenom de arbetslösa arbetskraft kunde tas i anspråk för tillgodoseende av viktiga sociala behov. I vissa andra länder har exempelvis förekommit att för kvinnlig arbetskraft

inrättats syateljéer, vilka exempelvis kunna arbeta för beklädnaden av barn till mindre bemedlade föräldrar. I denna strävan att sprida arbetsprogrammet över vidare områden av arbetslivet bör man heller icke förbise medelklassyrkenas speciella behov. De hittills vanliga arkivarbetena, vid vilka endast ett förhållandevis begränsat antal personer kunnat sysselsättas, torde böra kompletteras med andra arbeten, exempelvis sådana mera brett lagda socialstatistiska utredningar, som kunna motiveras med hänsyn till vissa långsiktiga planeringsbehov. Att sådana anordningar kunna bli till nytta framgår exempelvis av vissa amerikanska erfarenheter.

Yrkesutbildning och yrkesvägledning.

Efterkrigstiden kommer att ställa nya krav på yrkesutbildningsverksamheten. Det är här icke endast fråga om nyutbildning utan även om sådan omskolning, som kan bli erforderlig med hänsyn till omställningar i produktionen. Behovet är så mycket större, som det för Sverige gäller att i en tid som bjuder på stora handelspolitiska svårigheter vidmakthålla den fördel på världsmarknaden, som den svenska kvalitetsproduktionen hittills åtnjutit. Allmänt sett gäller det här en investering, som kan väntas ge en mycket betydande nationalekonomisk avkastning. Det bör också besinnas, att ett betydande antal unga män på grund av inkallelser äro utan sådana tekniska färdigheter, som de under normala förhållanden skulle ha förvärvat. För den framtida trivseln i samhället är det angeläget, att utvägar öppnas för sådana unga män att ta igen något av vad de sålunda ha förlorat genom medverkan i landets vakthållning.

Yrkesutbildningsbehovet bör tillgodoses dels därigenom att detsamma åtminstone i mindre grad än hittills blir åsidosatt vid valet av objekt för offentliga arbeten samt vid dessa arbetens organisation, dels genom en ytterligare utbyggnad av den egentliga kurs- och yrkesskoleverksamheten. Trots ansevärd utvidgningar under senare år förefaller det knappast, som om denna verksamhet skulle vara tillräckligt omfattande. I årets statsverksproposition upptagas statsanslagen för ändamålet — exklusive tekniska läroverk, handelsgymnasier och lantbruksundervisning — till föga mer än 8 miljoner kronor. Trots att härtill får läggas dels ett sannolikt något större belopp, anslaget av kommuner och landsting, dels de medel å för närvarande 2,4 miljoner kronor, som av arbetsmarknadscommissionen användes för omskolningskurser och dylikt, synes summan dock näppeligen motsvara behovet. Statsanslaget till universitet och högskolor — av vilka emellertid endast vissa åtnjuta kommunala anslag — beräknas till över 26 miljoner kronor. Det medges gärna, att denna jämförelse i så måtto är haltande, som utbildningstiden för studenterna är mångdubbelt längre. Men den är också haltande av den anledningen att yrkesutbildningen avser ett ur ren befolkningsnumerär synpunkt flera gånger större behov, samt att endast en del av anslagen för ändamålet kommer vuxen ungdom till godo. Det förefaller också, som om detta behov skulle vara tillgodosett i mycket ojämn utsträckning på olika orter. Enligt skolöverstyrelsens statistik för 1940/41 svarade sålunda Stockholm för nära 10.000 av samtliga 46.000 elever vid kommunala anstalter för yrkesundervisning. Det bör härvid erinras om att Stockholms stad endast har omkring en tiondedel av hela antalet egentliga

industriarbetare i landet. Visserligen komma förhållandena enligt redan nu föreliggande planer att ytterligare förbättras, särskilt genom utbyggande av systemet med centrala verkstadsskolor. Men när näringslivet stöter ifrån sig ett betydande antal personer utan utbildning i sådana yrken, som fortfarande kunna ge hopp om bärning, blir det ändå tämligen osannolikt, att organisationen räcker till. Särskilt gäller detta, om man — som sig bör — ställer kravet, att de arbetslösas lediga tid skall utnyttjas för förnuftiga ändamål, och att proportionen av arbetslösa, som erhålla yrkesutbildning, skall starkt ökas på bekostnad av proportionen av sådana arbetslösa, som skickas på anläggningsarbete eller enbart erhålla kontant understöd.

Det säger sig självt, att även anspråken på yrkesvägledningsorganisationen komma att stiga. Det torde därför också böra övervägas, huruvida de jämförelsevis nya men raskt framväxande offentliga organ, som arbeta på detta område, komma att bli tillräckliga för ändamålet.

Den partiella arbetskraftens problem.

Under efterkrigstiden kommer frågan om den av olika anledningar mindre begärliga arbetskraften — stundom sammanfattad under benämningen »partiell arbetskraft» — att ånyo bli mer brännande än den varit under dessa krigsår. Det är praktiskt taget säkert, att arbetslösheten för alla sådana, som äro hämmade på grund av kronisk sjukdom, psykiska depressioner, partiell invaliditet, tidigare undergångna frihetsstraff, moralisk instabilitet eller måhända endast bristande förmåga att sälja sin arbetskraft på marknaden, kommer att stiga på ett ännu mera kännbart sätt än för den övriga arbetskraften. En ökad allmän arbetslöshet betyder också, att många eljest dugliga arbetare på grund av påtvingad sysslöshet dels förlora något av sin yrkesskicklighet, dels utsättas för sådan psykisk press, att de lätt sjunka ned i denna blandade grupp av mindre begärlig arbetskraft. Redan det förhållandet, att en person under en längre tid varit arbetslös, brukar ju ofta sänka hans värde i arbetsgivarnas ögon, även om hans duglighet icke alls påverkats av detta förhållande. Särskilt gäller detta om de något äldre arbetarna.

Detta problem har varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet, och en ny omfattande utredning i ämnet har påbörjats genom 1937 års arbetslöshetssakkunnige, men slutförandet har tills vidare uppskjutits. Det ligger emellertid vikt uppå, att frågan ägnas nödig uppmärksamhet i efterkrigsprogrammet. Landssekretariatet vill här endast bidra med ett par synpunkter i ämnet.

Med hänsyn till den partiella arbetskraften torde det vara nödvändigt att, vid sidan av vanliga öppna marknadsföretag, även anordna vissa arbeten, för vilka tillämpas ett hänvisningsförfarande. Dessa arbeten böra emellertid icke organiseras, som om det huvudsakligen gällde att »pröva arbetsviljan» eller »avskräcka från arbetslöshet». Även om beredskapsarbetena under 30-talet omorganiserats på sådant sätt, att de icke i samma utsträckning som tidigare träffades av denna karakteristik, måste dock starkt ifrågasättas, om de verkligen helt motsvarade de krav, som böra ställas på dem, bland annat med hänsyn till att de delvis användas för sysselsättning av partiell arbetskraft. När partiell arbetskraft hänvisas till offentliga arbeten, synes det

nämligen ligga vikt uppå, att dessa arbeten anordnas så, att de i någon mån tjäna arbetsläkekonstens syftemål. De böra därför i viss utsträckning ställas under läkarkontroll.

Landssekreteriatet vill härvidlag hänvisa till de krav, som under senare år ställts på att socialvården i dess helhet i ökad utsträckning använder läkares medverkan, varigenom borde möjliggöras att de på ett eller annat sätt hjälpta personerna oftare kunna återföras till det ordinarie produktionslivet. Vissa utredningar, som nyligen verkstälts av chefen för Stockholms stads statistiska kontor, professor S. Wahlund, stadsdistriktsläkaren i Stockholm, dr. A. Rülcker m. fl., ha nämligen klart ådagalagt, att i detta avseende ännu icke åtgjorts så mycket, som skulle vara erforderligt, och att det fortfarande i icke obetydlig utsträckning förekommer, att sjuka personer bli föremål för samhällets hjälpåtgärder, utan att möjligheterna att genom läkarbehandling återföra dem till vanligt arbete å öppna marknaden tillvaratagas.

Det torde sålunda i varje fall böra allvarligt övervägas, om man icke genom effektivare användning av medicinsk sakkunskap i socialvårdsarbetet bör kunna sovra den partiella arbetskraft, som efter kriget kan väntas i betydligt ökad utsträckning vända sig till olika socialvårdsorgan, för att därigenom uppnå ökad garanti, att denna arbetskraft blir föremål för de i de individuella fallen bäst avpassade åtgärderna.

I detta sammanhang borde man också studera frågan om en allmänare tillämpning av det slag av »positiv arbetsförmedling», som redan förekommit vid vissa arbetsförmedlingsorgan samt vid den av Stockholms stad anordnade s. k. arbetsberedningen. Medan den vanliga arbetsförmedlingen hittills övervägande nöjt sig med att effektuera arbetsgivarnas beställningar, skulle den positiva arbetsförmedlingen, genom att påverka arbetsgivare eller på annat sätt söka skaffa fram arbetstillfällen åt de arbetssökande, varvid uppmärksamhet bland annat skulle ägnas åt vissa typer av partiell arbetskraft.

Studiet av lokala sysselsättningsproblem.

Såsom tidigare antytts, kommer den partiella arbetslöshet, som kan väntas framträda snart efter kriget, att i sannolikt rätt stor utsträckning vara koncentrerad till vissa landsdelar och orter, bland dessa vissa rustningsindustricentra. För att kunna göra upp en fullt rationell sysselsättningsplan för de närmaste efterkrigsåren torde det vara nödvändigt, att dessa lokala arbetsmarknadsproblem ägnas ingående uppmärksamhet vid utredningsarbetet. Härvid torde bland annat böra uppmärksammas, vilka förutsättningar ifrågavarande orter i framtiden kunna ha ur industriella och kommersiella synpunkter, samt i hur hög grad den arbetskraft, som kan tänkas bli ledig efter kriget, är bunden till orten på grund av familjebildning, egna hemsägande, lång vistelse därstädes, varvid eventuellt hemortsrätten förlorats i annan kommun etc.

Dessa utredningar torde efter hand böra utvecklas till en allmän ekonomisk planeringsverksamhet ur lokala synpunkter. Här gäller det bland annat att få med det kommunala intresset, som hittills vanligen i alltför ringa grad inriktats på långsiktiga sysselsättningsuppehållande program.

Sysselsättningsproblemet på längre sikt.

Arbetsmarknadens utveckling på längre sikt är naturligtvis än mer oviss än förhållandena under de närmaste efterkrigsåren. Likväl torde i en kommande fredsberedskapsutredning uppmärksamhet böra ägnas även åt denna fråga — bland annat därför att det omedelbara efterkrigsprogrammet helst bör utformas under beaktande av de sannolika långsiktstrenderna.

Utrikeshandelns utveckling på längre sikt ter sig givetvis synnerligen svårbedömbär. De allmänna ekonomiska faktorer, som nu kunna bedömas — bortsett från den avtagande och snart upphörande ökningen i den arbetsföra befolkningen — synas närmast tyda på stigande svårigheter att bibehålla sysselsättningen vid önskvärd volym. Byggnadsindustrien, som vid sidan av exportindustrierna utgjort den viktigaste faktorn i det industriella uppsvinget under mellankrigsperioden och den mest betydelsefulla marknaden för nya kapitalinvesteringar, kommer att se sin efterfrågebas allt starkare försvaga i och med hushållsbildningens avtagande, vilken i sin tur sammanhänger med förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur. Det är synnerligen ovisst, huruvida ens tätorterna, även om de få mottaga ungefär lika starka inflyttningsöverskott som under 30-talet, komma att uppvisa någon nämnvärd fortsatt ökning i hushållsbeståndet efter 1970. Utvecklingen kommer härvidlag med andra ord att bli helt motsatt den som kännetecknade åren mellan de båda världskrigen, då hushållstillskotten ständigt ökades för att till sist nå en kulminationspunkt just under de år, som vi nu genomleva — en kulminationspunkt, som för övrigt blivit ytterligare tillspetsad därigenom att den för närvarande goda sysselsättningen, i förening med andra faktorer, ökat giftermålstalen även inom de enskilda åldersgrupperna. Det är icke omöjligt, att denna konjunkturrella tillspetsning i hushållsbildningens toppunkt kommer att följas av ett motsvarande tillfälligt bakslag redan under de första efterkrigsåren. Det är under alla förhållanden säkert, att den nuvarande bostadsbristen icke kan tas till intäkt för att efterfrågan på nya lägenheter kommer att vidmakthållas vid en nivå, som svarar mot byggnadsindustriens nuvarande kapacitet under mer än de närmaste efterkrigsåren. Förhållandet kommer härvidlag att bli ett helt annat än det som rådde på 20-talet, när bostadsbristen aldrig såg ut att kunna hävas, beroende på att efterfrågan på nya lägenheter ständigt förstärktes.

Det finns vidare skäl att antaga, att jordbruket, sedan de första efterkrigsåren passerats, kan komma att lida av samma överproduktions- och överbefolkningstryck, som började göra sig gällande under 30-talet, och detta desto mera, om de industriella expansionsmöjligheterna bli begränsade, så att fortsatt utflyttning från jordbruket hämmas. Visserligen kommer en sådan utveckling att i någon mån mildras genom att den arbetsföra befolkningen minskas. Men denna minskning blir till en början rätt svag, och det förefaller sannolikast, att dess verkningar under relativt lång tid mer än uppvägas av en fortgående rationalisering inom jordbruksdriften. Det föreligger sålunda stor fara för att småbrukare och lantbrukare komma att hållas kvar vid en i förhållande till flertalet övriga befolkningsgrupper alltför låg levnadsstandard. Problemet ter sig desto svårare, som jordbrukets biinkomster från andra näringsgrenar torde komma att ytterligare reduceras. Vagarbetet har ju numera övergått från att vara en jordbruksbefolkningens bisyssla till att bli fullständigt yrkesmässigt. Skogsarbetet

har på många håll minskats på grund av materialbrist; i andra fall kan det komma att mekaniseras eller på annat sätt göras mera yrkesmässigt än hittills. Samtidigt tendera för- och efterstadierna i livsmedelsproduktionen sedan länge att alltmer industrialiseras, vilket betyder, att dessa arbetsuppgifter fråntagas den egentliga jordbruksbefolkningen. En fortsatt mekanisering inom jordbruket självt kommer också att förminska utsiktarna till sysselsättning för de vid denna näringsgren bundna befolkningsgrupperna. Det säger sig självt, att sådana utvecklingstendenser också kunna innebära ett hot mot efterfrågan på industriprodukter. Vad en dylik negativ växelverkan mellan jordbrukskris och hämmad industriexpansion kan betyda fingo vi i någon mån erfara under 30-talets depressionsår. Att en sådan växelverkan kan karakterisera utvecklingen även under längre tidsperioder, framgår av Amerikas ekonomiska historia under årtiondet före detta krig, då stadsbefolkningen nästan upphörde att växa med påföljd att överbefolkningen inom jordbruket förvärrades, samtidigt som jordbruksbefolkningens köpkraft hölls ned.

För att möta dylika tendenser gäller det bland annat att »mobilisera konsumtionsreserverna». Det bör exempelvis icke få förekomma, att byggnadsarbetare få gå utan arbete samtidigt som hundratusentals svenska familjer bo i överbefolkade eller undermåliga bostäder. Om byggnadsindustriens kapacitet skulle bli större än vad som svarar mot den från familjebildningen härflytande efterfrågan på nya lägenheter, betyder detta endast, att vi få desto bättre råd att utplåna ettrumsstandarden och att fullfölja saneringen av bostadsbeståndet i städerna såväl som på landsbygden. De ökade möjligheterna att tillgodose dessa socialt viktiga behov böra då givetvis också utnyttjas. På samma sätt bör en ökad livsmedelsproduktion tillvaratagas för att bota de för folkhälsan skadliga brister i näringsstandarden, som redan under förkrigstiden voro av mycket betydande omfattning. Här gäller det bland annat att fullständigt utbygga den hittills relativt obetydliga skolbespisningen samt att bibehålla och om möjligt utveckla systemet med prisrabatter å livsmedel för barnrika och mindre bemedlade familjer. Man kommer vidare knappast ifrån att även krigsberedskapssynpunkterna beaktas vid bestämmandet av den inhemska livsmedelsproduktionens omfattning. Jordbrukspolitiken bör också inriktas på att få fram en bärkraftig och ekonomiskt effektiv brukningstyp, som kan möjliggöra en fullvärdig levnadsstandard för både företagare och lantarbetare. Jordbruk, som äro för små för att ge jordbrukarfamiljerna en tillfredsställande bärgning, böra antingen utökas eller också böra åtgärder vidtagas för att hjälpa småbrukarfamiljerna till utkomst på annat håll inom näringslivet. Dessa problem äro visserligen ganska komplicerade, men detta endast ökar angelägenheten av att man verkligen bemödar sig om desamma.

Det torde också bli anledning för statsmakterna att noga uppmärksamma de industriella koncentrationstendenserna. Dessa böra bland annat bedömas från den synpunkten, att förflyttning och nedläggande av företag icke i allmänhet äro socialekonomiskt försvarliga med mindre de te sig lönande, även om man medräknar kostnaden för den ledigblivna arbetskraftens överflyttning till annan verksamhet och för pensionering av sådana äldre arbetare, som icke lämpligen kunna flytta. Man kommer här in på på det vittutseende spørsmålet om hela den industriella lokaliseringen. Skulle det visa sig, att den industriella ledningen icke alltid i tillräcklig mån beaktar

— eller förmår beakta — det allmänna och lokala intresset av sysselsättningens vidmakthållande, lära statsmakterna knappast i längden kunna väja för frågan om en offentlig reglering av densamma.

Yrkande.

Landsorganisationen vill sålunda instämna med de förslag, som framlagts i de remitterade motionerna. Problemet om de inre och yttre aspekterna av Sveriges ekonomiska och sociala efterkrigsproblem bör sålunda nu upptagas till ingående övervägande, i den mån så icke redan skett.

Vissa av de här berörda frågorna äro redan upptagna till behandling inom statliga utredningsorgan. Sålunda behandlas jordbrukets problem av den s. k. 27-mannakommittén. Bostadssociala utredningen är för närvarande sysselsatt med ett efterkrigsprogram för bostadspolitiken. Vissa arbetslöshetsfrågor ha hänskjutits till 1937 års arbetslöshetsakkunnige, som dock ännu icke återupptagit sin verksamhet. Väsentliga delar av den allmänna socialpolitiken äro under behandling inom socialvårdskommittén, varjämte befolkningsutredningen framlagt viktiga förslag och kommer att framlägga ytterligare program. Frågan om förbättrande av våra förbindelser med transoceaniska länder har nyligen hänskjutits till en särskild kommitté. Det är vidare bekant, att regeringen påbörjat vissa överläggningar med olika organisationsrepresentanter och experter, och att dessa överläggningar snart torde komma att föranleda igångsättandet av en serie nya undersökningar om efterkrigsproblemen.

Vid sådant förhållande vill landsorganisationen icke i detta sammanhang uttala några speciella önskemål rörande organisationen av detta utredningsarbete. Det torde dock vara av värde att redan i nuvarande läge understryka vissa allmänna synpunkter. Då i den av herr Ohlin m. fl. framlagda motionen utsäges, att »de av kriget betingade statsingripandena snarast möjligt avvecklas till förmån för ett fritt och expansionskraftigt näringsliv», vill landssekreteriatet gärna instämna häri i vad mån det gäller ett avvecklande av sådana åtgärder, som betingas av varubrist eller andra med speciella krigsförhållanden sammanhängande omständigheter. Om utlandet däremot skall tolkas så, att statsinflytandet även i andra avseenden bör inskränkas, vill landssekreteriatet starkare än motionärerna framhålla, att detta önskemål måste underordnas behovet av att efterkrigsarbetslösheten i görligaste mån elimineras, samt att samhällets ekonomiska och sociala planläggning även i övrigt blir tillfredsställande. Frågan om statsingripandets omfattning får icke avgöras efter dogmatiska synpunkter utan efter problemens beskaffenhet i varje särskilt fall. Vid en realistisk uppskattning av de behov, som komma att göra sig gällande efter kriget, förefaller det knappast sannolikt, att man härvidlag någonsin kan komma tillbaka till de förhållanden, som rådde före kriget. En ekonomisk planering, som skulle åsyfta ett återställande av förkrigsförhållandena i detta avseende, skulle innebära ett åsidosättande av mera väsentliga krav.

Mycket beror härvidlag på industriledningarnas intresse och förmåga att planera på sådant sätt, att sysselsättningen vidmakthålles efter kriget. Det är bekant, att åtminstone vissa industriledningar ägna ingående uppmärksamhet åt denna fråga. Man vet dock ännu icke, hur pass allmänt

detta sker, och det är dessutom föga sannolikt, att även den bästa enskilda planering helt kan onödiggöra kompletterande offentliga åtgärder. En sak är under alla förhållanden säker: ju mindre allmän och ju mindre socialt tillfredsställande de enskilda företagens efterkrigsplanering blir, desto större omfattning måste ges åt den statliga industri- och arbetsmarknadspolitiken.

Då man även under förutsättning av den allra bästa ekonomiska planering måste antaga, att en viss ökning i arbetslösheten inträder efter kriget, ligger det stor vikt uppå, att de speciella sociala behov, som i vissa delar berörts i det föregående, bli noga uppmärksammade vid det utredningsarbete, som nu kommer att sättas igång. Hela frågan om hjälpen åt de arbetslösa synes böra upptagas till övervägande från mer konstruktiva synpunkter, än vad som hittills tillämpats. Det gäller även att förstärka andra sådana socialvårdsorgan, som kunna väntas bli utsatta för ökade påfrestningar vid en arbetslöshetskris. Dessa önskemål te sig desto mera angelägna, som man trots allt måste räkna med vissa mänskliga ofullkomligheter i den allmänna ekonomiska planeringen — detta så mycket mer, som densamma i väsentliga avseenden måste vila på obekanta förutsättningar.

Stockholm den 29 mars 1943.

LANDSORGANISATIONEN I SVERIGE

Aug. Lindberg
